

**КНИГАТА И БИБЛИОТЕКАТА – МОСТОВИ КОН
НЕНАСИЛНА КОМУНИКАЦИЈА КАЈ МЛАДИТЕ**

ЗБОРНИК НА СТРУЧНИ ТРУДОВИ

Битола, 2016.

Издава
Национална установа –
Универзитетска библиотека
„Св. Климент Охридски“ – Битола

За издавачот
д-р Лили Бошевска

Издавачки совет
Ленче Андоновска
Гордана Пешевска

Главен и одговорен уредник
Ленче Андоновска
Гордана Пешевска

Книгата е финансирана од Министерство за култура на РМ

НУУБ „Св. Климент Охридски“ – Битола

**КНИГАТА И БИБЛИОТЕКАТА – МОСТОВИ КОН
НЕНАСИЛНА КОМУНИКАЦИЈА КАЈ МЛАДИТЕ**

ЗБОРНИК НА СТРУЧНИ ТРУДОВИ

Битола
2016.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

316.485.6-053.6(082)

316.628-057.87(082)

КНИГАТА и библиотеката - мостови кон ненасилна комуникација
кај младите : зборник на стручни трудови / [главен и одговорен
уредник Ленче Андоновска, Гордана Пешевска]. - Битола :
Национална установа Универзитетска библиотека "Св. Климент
Охридски", 2016. - 144 стр. : фотографии ; 21 см

ISBN 978-608-4538-63-9

- а) Разрешување на конфликти - Едукација на млади - Зборници
- б) Ученици - Превенција на насилство - Зборници

COBISS.MK-ID 101858314

ВОВЕД КОН ЗБОРНИКОТ НА СТРУЧНИ ТРУДОВИ КНИГАТА И БИБЛИОТЕКАТА – МОСТОВИ КОН НЕНАСИЛНА КОМУНИКАЦИЈА КАЈ МЛАДИТЕ

Човекот како живо битие е створен постојано да се движи, зборува, открива нови средини и се зближува со луѓе од различни краеве, слоеви и сл. Во сите тие ситуации по пат на комуникација човекот воспоставува некакви односи. Луѓето комуницираат за постигнување на одредени цели со кои сакаат нешто да соопштат или пренесат на други лица. Формите за комуникација се многубројни и сите тие форми се користат во зависност од ситуацијата во која се наоѓа човекот. Комуникацијата е метод на работа која се користи за испраќање и интерпретирање на одредени пораки за да бидат разбрани и прифатени. Секој елемент во процесот на комуникацијата е важен и значаен за нејзиното прифаќање и реализација на тоа што се праќа. Во комуникациите помеѓу луѓето, посебно младите, многу често доаѓаат до конфликтни ситуации, кои неопходно е потребно истите да се разрешуваат.

Конфликтите се составен дел од животот и работата на сите луѓе. Се појавуваат како дел од меѓучовечките односи, па дури и меѓу поединци што си значат едни на други: меѓу блиски роднини, пријатели и соработници. Општа тенденција на конфликтот е да се гледа како на закана за добрите меѓучовечки односи. За да се разберат позитивните потенцијали на конфликтот, треба да се измени начинот на кој се размислува за него. Наместо конфликтот секогаш да се посматра како деструктивна

битка, на него треба да се гледа како конструктивен предизвик што нуди можности за напредок.

Разрешувањето на конфликтите е тешка работа и бара истрајност. Сознанијата на науката и фактите потврдија дека таму каде има конфликт луѓето се навредувани, удирани, претекувани и сл. Конфликтот сам по себе не е ниту позитивен ниту негативен, тој е резултат на разноликоста која ги карактеризира нашите мисли, нашите ставови, верувања, перцепции, нашиот социјален систем и структура.

Библиотеката во соработка со стручните соработници од основните и средните училишта од Битола, се определи да помогне заеднички во разрешувањето на конфликтите помеѓу младите со презентирање на стручни трудови, одржување на работилници на различни теми а сè со една цел разрешување на конфликтите – едукација на млади. Библиотеките се отворени за сите деца, возрастни односно за сите корисници и истите добиваат потребно внимание и помош. Активностите кои се превземаат вклучуваат промени во рамка на почитување на човековите права, елиминирање на комуникациски и физички бариери, самопретставување и учество на младите и возрастните во сите процеси на живеење.

Затоа, појавувањето на Зборникот има исклучително значење бидејќи претставува сведоштво за секојдневието, но и за историјата на градот, духот на времето, судбините на луѓето, местата и спомените.

Зборникот е уште едно дело во богатата издавачка дејност на Националната установа - Универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ - Битола.

Раководител на проектот
Ленче Андоновска, библиотекар советник

*д-р Лили Бошевска - директор
НУУБ „Св. Климент Охридски“ - Битола*

УЛОГАТА НА ДИРЕКТОРОТ ВО КРЕИРАЊЕ НА УЧИЛИШНИ ПОЛИТИКИ КОИ ПОДДРЖУВААТ НЕНАСИЛНА КОМУНИКАЦИЈА

Сведоци сме на секојдневни случаи на насилно однесување во училиштата ширум светот. Евидентно е дека насилното однесување помеѓу субјектите во училиштата се појавува помеѓу индивидуи или групи на различни релации: ученици–ученици, ученици–наставници, ученици–родители, наставници–родители и наставници–наставници. Заради тоа, станува актуелно прашањето што може да стори секое училиште за да се подобрат состојбите и која би била улогата на училишниот директор во поддршката на ненасилната комуникација.

Секоја индивидуа се формира под влијание на различни социјални, материјални и општествени услови, потекнува од различни семејства со различна социјална позадина, има различни согледувања и потреби. Исто така, секоја индивидуа во улога на ученик била дел од воспитно-образовниот процес во некое училиште, што значи дека секое училиште има голема улога при формирањето на личноста на секој човек. Затоа, сосема оправдано е очекувањето на јавноста, дека училиштето е еден од факторите кои имаат влијание врз воспоставување на ненасилна комуникација помеѓу поединците во училиштата, а со тоа и во пошироката заедница. Пораката за ненасилство, преку училиштето, потребно е да стигне до секоја индивидуа која денес е дете, а утре станува возрасен човек. Секое училиште како еден микро свет, може во голема мера да делува во тоа формирање на индивидуите, во

соработка со семејството па дури и независно во случаи на дисфункционални семејства.

Како клучни за делувањето на секое поединечно училиште, одговорноста ја превземаат директорите на училишта, кои треба да ги имаат во предвид сите документи донесени на ниво на држава и локална самоуправа но и потребите на учениците и родителите, како дел од актуелната реалност на секое конкретно училиште. Умешноста на училишниот директор, треба да се насочи кон креирање на училишни јавни политики во кои ќе бидат преточени националните образовни политики, но и најсуштествените морални норми и вредности на заедницата, кои се темел на секое општество. За таа цел, во креирањето на училишните политики -генералната и посебните, обврска на директорот е да ги вклучи сите субјекти кои делуваат во училиштето, за преку вклученоста да обезбеди почитување и практикување на училишните политики од сите тие субјекти: директор, наставници, стручна служба, помошен персонал, ученици, родители и надворешно опкружување (добавувачи, соседни институции). Нереално е да се очекува дека политиките донесени без учество на било кој од субјектите, посебно учениците, родителите и надворешното опкружување, ќе бидат прифатени, почитувани и доследно спроведувани од нив.

Однос помеѓу јавните и националните политики

Едноставно кажано, терминот јавна политика означува план за акција или изјава за целите и задачите кои обезбедуваат рамка за делување во пракса. Тоа значи, дека политика се развива со намера да ги води, да делува и да ги одредува одлуките, дејствијата и други прашања. Национална политика е искажаната перцепција и посвете-

ност на владата за одреден сектор. Затоа, може да се каже дека политиката е средство со чија помош се стигнува до целта.

Училишната политика на едно конкретно училиште е рамка за планиран и координиран развој на тоа училиште. Тоа е план за акција и изјава за идеалите предложени или усвоени од страна на Владата и Министерството за образование.

Политиката на училиштето се разликува од законот за основно и за средно образование. Законите ги утврдуваат законските обврски. Се разбира, училишната политика мора да биде во согласност со овие закони и сите други релевантни сегашни закони, на пример за култура, социјална заштита, за дискриминација или интернет пристап. Промените во законот обично создаваат потреба од ажурирање на постоечката политика. Училишната политика, исто така се разликува од прирачниците за постапки, упатства и прописи. Прирачниците за процедурите и правилата, даваат насоки за најдобрите и најефикасните начини на спроведување на политиките. Прописите и правилата опишуваат што мора да се направи за да се поддржи политиката.

Која е улогата на директорот во креирањето на училишни политики

Ефективната политика во училиштето обезбедува основа за реализирање на конкретни акции за постигнување на плановите. Таа им дава на наставниците и останатите вработени насока за делување и остварување на нивните специфични улоги во училиштето. Директорот се појавува како иницијатор и поттикнувач на процесот за обликување и креирање на училишната политика, во кој активно учествуваат учениците, родителите и

наставниците. Најважно е тоа што училишната политика на секое училиште, треба да обезбедува обединет пристап на најголемиот дел од вработените во остварувањето на воспитно-образовната работа и овој пристап е единствен и оригинален за секое училиште.

Училишната политика покрива широк опсег на области кои се од есенцијална важност за различните субјекти во училиштето. Од тоа произлегуваат повеќе категории на политики како на пример:

Политики за безбедност и здравје на учениците

- Политика за ненасилство;
- Политика за грижа за здравјето и исхраната на учениците;
- Политика за одржување на хигиена;
- Политика за безбеден пристап до интернет;
- Политика за безбедно користење на фотографиите на учениците;
- Политика за однесувањето и дисциплината на учениците;
- Политика за евакуирање во случај на опасност;
- Политики поврзани со учењето и наставата;
- Политика за следење и оценување на учениците;
- Политика за промовирање на постигањата на учениците;
- Политика за еднакви можности;
- Политика за почитување на различностите;
- Политика за родова еднаквост.

Политики поврзани со работата на училиштето

- Политика за доверливост;
- Политика за навремени исплати;
- Политика за промовирање на постигањата на наставниците;
- Политика за заштита на податоци;
- Политика за архивирање на училишната документација.

Политики поврзани со водењето и менаџирањето

- Политика за вклучување во Професионални заедници за постојано учење;
- Политика за изведување на самоевалуација;
- Политика за активна вклученост во развојно планирање;
- Политика за развивање на професионална свест и одговорност;
- Политика на високи очекувања и посветеност на училиштето;
- Политика за промовирање на настаните и достигнувањата на училиштето;
- Политика за следење на постигањата на наставниците и давање на повратна информација и инструктивна помош.

Политики поврзани со заедницата

- Политика за прифаќање и промовирање на мултикултурализмот;
- Политика за грижа за учениците од социјално загрозени семејства;
- Политика за реализирање на хуманитарни акции;
- Политика за градење на соработка со заедницата (медии, институции, соседи, други училишта, невладини организации...).

Политики поврзани со заштита на околината

- Политика за рационално користење на енергијата;
- Политика за образование за граѓанско општество;
- Политика за Еко-училиште.

Политиката на училиштето како збир на сите посебни политики постојано се истражува, надополнува и надградува низ интеракцијата помеѓу директорот, наставниците, стручната служба, персоналот, учениците, родителите и надворешното опкружување, секако во

согласност со промените на законската регулатива. Креирањето и обликувањето на политиките е евидентно од дискусиите односно записниците на Советот на родители, Училишниот одбор, Наставничките совети, Советите на одделенски и предметни наставници. Политиките се согледуваат од бројните пишани процедури, упатства, правилници и како пишани политики во форма на посебни документи, а сето тоа потребно е да подлежи на поврмени преиспитувања и согледувања од страна на директорот кој ги координира активностите за корегирање, усовршување или надградување на училишната политика.

Иако најважна за превенција од насилно однесување и клучна за воспоставување на ненасилна комуникација е Политиката за ненасилство, која треба да ги идентификува сите форми на насилно однесување, исто така и сите други останати посебни политики, потребно е во својата содржина да ја поддржуваат идејата за ненасилна комуникација. До ненасилство може да се дојде со почитување на правата на сите ученици, родители и наставници, со воспоставување механизми за креирање на социјална правда, ценење и вреднување на индивидуалниот напредок и придонес; грижа за безбедноста и добробитта на секој поединец во училиштето, водење на грижа за животната средина како предуслов за заштита на здравјето и планетата во целост. Сите посебни политики на училиштето, ја сочинуваат генералната училишна политика, која треба да провејува низ секој документ, секоја активност и комуникација помеѓу субјектите во училиштето.

Улогата на директорот е да обезбеди синхронизирано и доследно практикување на сите донесени политики од страна на вработените во училиштето и да обезбеди континуирани активности и начини

за редовно промовирање на тие политики и нивно усвојување, од страна на учениците, родителите и надворешното опкружување. Исто така директорот ги координира активностите на внатрешната јавност-наставници, стручна служба, помошен персонал, професионални заедници за постојано усовршување, членови на УО и Совет на родители, за навремено откривање на непочитувањето на училишните политики и причините за тоа, а неопходно е да ја следи законската регулатива и програмските документи од областа на образование и сите други релевантни национални и локални стратегии за развој (на пример Стратегија за намалување на сиромаштија, Локална стратегија за развој на волонтерство, Стратегија за развој на образование и др.). При координирањето на активностите за учениците и родителите, директорот покрај соработката со стручните соработници во училиштето, може да поттикне креирање на Професионални заедници за постојано учење, во кои наставниците ќе можат професионално да се усовршуваат за ненасилството како концепт, справување со конфликти, почитување на различности, меѓуетничка интеграција и други теми кои водат до ненасилна комуникација, со заедничко истражување и барање на решенија за конкретните проблеми со кои се соочуваат субјектите во училиштето. При барањето на решенија, Професионалните заедници за учење заедно со директорот соработуваат со стручни лица надвор од училиштето, со центрите за социјална работа, националните и јавните библиотеки и најразлични институции кои можат да ја споделат својата експертиза во различни области, за да се креираат издржани политики кои успешно се практикуваат.

Најважно е директорот да ги следи ефектите од применувањето на училишните политики и да предвидува

потенцијални точки за подобрување со кои ненасилната комуникација во училиштето ќе стане секојдневна практика и заштитен знак по кој ќе се препознава секое училиште.

Од промоцијата на проектот

д-р Аница Б. Златевска, психолог
ОУ „Коле Канински“ - Битола

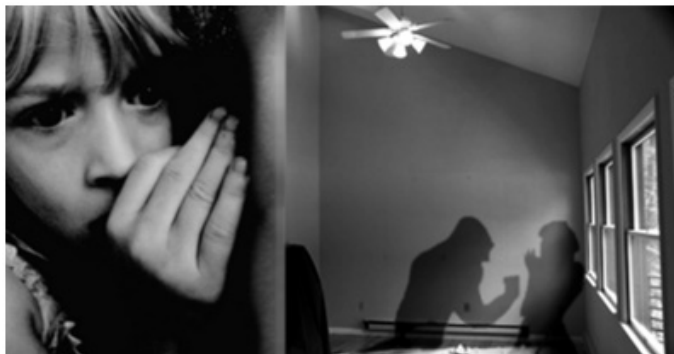
ПРЕВЕНЦИЈА ОД НАСИЛНО ОДНЕСУВАЊЕ КАЈ ДЕЦАТА

*Ако децата живеат во прифаќање и пријателство,
ќе научат како да најдат љубов во светот.*

*(Децата учат на сопствениот живот-
Филиум Аргентина)*

Секое дете се раѓа невино и добро. Секое дете како личност е единствено и посебно. На овој свет доаѓа со своја одредена психо-физичка состојба, но не со своето воспитание, однесување и социјализација. Но, светот во кој се раѓаат, растат и се развиваат децата за едни значи сигурност, грижа, љубов и прифаќање, додека за други неизвесност, закана, страв и грубост. Најважна родителска улога е да се обезбеди сигурност и љубов на детето, да се почитува и негува природноста и единствениот процес на одрастување на детето. Родителска должност е поддржување на детето на начин кој најдобро ќе ги истакне индивидуалните особини и вештини. Позитивно воспитување од страна на родителите значи соработка, почитување, разговор, награди и пофалби со кои израснува здраво, успешно и среќно дете. Негативното воспитување од страна на родителите значи навредување, понижување, казни, срамење и обвинување со кои израснува несреќно, неуспешно и агресивно дете.

Слика 1: Семејно насилство

Предучилишниот период е многу важен за психофизичкиот и афективно-социјалниот развој на детето, за детето понатаму да чекори сигурно, со изградена самодоверба, позитивна слика за себе, но и во здрава семејно-социјална средина. Од денот на своето раѓање до денот на тргнување на училиште, секое дете поминува низ неколку развојни периоди и тоа: новороденче (првите две недели од животот), доенче (првите две години од животот) и рано детство или предучилиштен период (од 2-3 години до 5-6 години). Во текот на овие периоди кај детето се случуваат промени во физичко-биолошки аспект, социјално-афективен аспект и когнитивно-интелектуален аспект. Но, многу важно во овие периоди е начинот на прифаќање на детето искажување на љубов и прифаќање, чувство на сигурност и грижа, како и начините на воспитување од страна на родителите, другите возрасни во семејството и предучилишните институции. Во овој период детето го гради својот темел на личноста, но во тоа градење учествуваат голем број на чинители (родителите, воспитувачите другарчињата, медиумите и многу други за кои можеби и не сме свесни дека моќно влијаат врз воспитувањето на детето).

Слика 2: Врсничко насилство

Периодот на основно образование, исто така, е многу важен во психо-физичкиот и афективно-социјалниот развој на детето. Овој период опфаќа времетраење од девет години и е поделен во три воспитно-образовни подпериоди. Првиот подпериод ги опфаќа прво одделение, второ одделение и трето одделение. Овој период е многу важен за адаптација на детето и за негово описменување, но не помалку важен за неговото позитивно воспитување. Вториот подпериод ги опфаќа четврто одделение, петто одделение и шесто одделение. Во овој период настанува преминот на детето од одделенска настава во предметна настава и се зголемува важноста кај детето од врсничката поддршка, комуникација и социјализација. Додека третиот подпериод ги опфаќа седмо одделение, осмо одделение и деветто одделение. Во текот на овој период започнуваат пубертетските промени, детето чувствува зголемена потреба за тоа да не биде третирано како „дете“, уште повеќе се зголемува потребата од прифаќањето на врсниците, а исто така се

зголемува влијанието на „улицата“ во воспитувањето и социјализацијата. Развојот на техниката и електронската технологија се едни од најмоќните фактори во воспитувањето на децата во современото општество. Употребата на мобилните телефони, употребата на компјутерите и другите технички средства и помагала доведоа и до новиот вид на насилство-сајбер насилството. Затоа во превенцијата од насилното однесување на децата во овој период е многу важна превенцијата од сајбер насилството.

Слика 3: Насилство со видео игри

Семејството е најважен сегмент во превенцијата на насилното однесување кај децата. Позитивниот стил на воспитување придонесува кон развој на среќно и успешно дете. А, тоа содржи почитување, соработка, грижа, емпатија, љубов, поттикнување на самовербата, создавање позитивна слика кај детето за себе, негување на самоконтрола, креативност, толеранција, социјални вештини, просоцијално однесување, конструктивни интерперсонални стратегии при наидување на конфликти и слично.

Познато е дека насилството раѓа насилство. Затоа, насилните реакции на насилството на детето поттикнуваат насилни решенија во разрешувањето на таквите ситуации. Кои други можности ни остануваат како начин на реагирање на насилното однесување на детето? Најдоброто решение е во комуникацијата да се користи позитивно и доверливо однесување а не насилно или пасивно. Искрената и доверлива комуникација може да се користи како стратегија во справувањето со насилно однесување на децата.

Доколку детето манифестира насилно однесување, треба да се откријат причините зошто дошло до тоа, а потоа на детето и на семејството да им се даде соодветна психо-социјална поддршка како процес на психичко и социјално зајакнување за успешно справување со проблемите и градење на психички здрав и достоин начин на живот во семејството и социјалната средина.

Слика 4: Секое дете го заслужува најдоброто

Заклучок

Според горенаведеното можеме да заклучиме дека клучот за превенцијата од насилното однесување кај децата е во нас возрасните и тоа: какви воспитни стратегии се употребуваат во семејството и предучилишните и училишните установи, како децата се воспитувани да реагираат во конфликтни дилеми, колку децата користат насилни видео игри, колку ние возрасните им овозможуваме на децата да ги задоволуваат нивните потреби, колку ги воспитуваме и им нудиме праведна и демократска средина и уште многу други фактори кои влијаат врз превенцијата на децата од насилно однесување за кои можеби ние возрасните не сме и доволно свесни.

Литература

1. Ајдуковиќ, Д. (2000). *Зајакнување на децата- Психосоцијална помош во тешки околности Скопје: Малинска.*
2. Ayalon, O. (1995). *Spasimo djecu. Zageb: Skolska knjiga.*
3. Grej, Dz. (2001). *Deca su iz raja- Vestine pzitivnog vaspitanja koje ce vam pomoci da podignite zdravo, pristojno i srecno dete. Beograd: Esotheria.*
4. Мурцева-Шкарик, О. (2009). *Психологија на детството и на адолесенцијата (развојна психологија I), Скопје: Филозовски факултет Скопје.*
5. *Pomoc deci u teskim okolnostima. (1993). Beograd: Institut za socijalni politiku.*
6. *Забрана за физичко казнување на децата. (2007) Париз: Совет на Европа (превод од француски).*
7. http://www.unicef.org/protection/index_violence.html.

ДА ГИ НАУЧИМЕ ДЕЦАТА ДЕКА НАСИЛСТВОТО (КОНФЛИКТТОТ) НЕ Е ДОБАР ИЗБОР

Конфликтите се стари колку што е старо и човештвото. Тие се еден општ феномен што може да се најде во сите сфери на соживотот. Честопати конфликтите се перципираат како борбени ситуации, кои мора да се добијат.

Се смета дека недореченото, недослушнатото, недоразбраното, погрешната информација може да предизвика или доведе до конфликт како кај возрастните така и меѓу врсниците во училиштето. Многу е лесно понекогаш да прерасне и во насилство.

Институциите се навидум изненадени штом ќе се појави некој инцидент во училиштата, дури велат дека тоа е во постојан пораст. Од друга страна сите забораваат дека насилство во училиштата од секогаш имало, но во последно време тоа е сè поекспонирано, а ние сите стануваме поосетливи за некои видови насилство. Сега јавноста е повеќе заинтересирана и му придава повеќе гласност па и медиумска покриеност.

Обично кога ќе се случи насилство во училиште наставниците се збунети, затечени и незнаат што да прават и се прашуваат што сега? Обично го згрижуваат детето и понекогаш го известуваат родителот, а понекогаш чекаат детето да стигне дома да ги информира или не за она што му се случило в училиште па така да помине. Советувајќи ги колегите им се укажува дека тоа е грешка бидејќи на тој начин се губи родителот како соработник.

Во нашето училиште и во нашата пракса доколку информацијата е навремено пренесена до ППСлужба се постапува така што во истиот момент се известуваат родителите како на оној кој го предизвика конфликтот така и на оној врз кој е извршен истиот. На овој начин на родителите им се праќа порака дека ние се грижиме за децата и за нивната безбедност додека се в училиште. Понекогаш претпоставените сакаат да се прикрие информацијата за конфликтот, сметајќи за да не излезе во јавност и да не се испреврти вистината. Законски за секој поголем конфликт кој се случува в училиште и завршува со насилство потребно е да се пријави во МВР и МОН. На тој начин училиштето е заштитено од поголема одговорност и етикетирање.

Насилството при една конфликтна ситуација би можело да биде предизвикано од различни причини. Истите се класифицираат како вербални, емоционални, психички, физички или дигитални. Секое од овие облици на насилство може да се појави на различно ниво, што зависи од возраста меѓу учениците и од актуелните и секојдневните случувања во општествениот живот. На пример има деца што трпат, но и го контролираат своето однесување, не реагираат ако некој ги трга за коса, вреѓа, омаловажува, ги нарекува со погрдни имиња, им измислуваат надимци, тоа го примаат како игра, но сите не се исти, некои и за најбанална работа реагираат бурно и со негодување. Родителот е потребно постојано да разговара и разговара... со што ќе му појаснува на детето дека такви случки се случуваат и се секојдневие, но не секаде и секому. Потребно е на своето дете да му стави до знаење дека, неговите чувства се нормални и дека тоа се само бура на емоции.

Во поново време со техничко/технолошки напре-

док, кога сите имаат компјутери со користење на интернет и мобилни телефони преовладува дигиталното насилство каде учениците се договараат преку СМС пораки и прават сценарио што да направат за време на одмор или во училишниот двор или на пат за дома. Со ист проблем се занимаваат и кога се на роденден и кога се на екскурзија. Многу често се допишуваат на Фејсбук дома, си разменуваат информации и честопати доаѓаат до недоразбирање кое го продолжуваат в училиште, каде ги предизвикуваат конфликтните ситуации.

За сите овие појави се информирани родителите, но многу често нивната соработка е проблематична, затоа што некои од нив не сакаат да видат проблем. Други просто не знаат како да излезат на крај со однесувањето на своето дете, сакаат да помогнат но не превземаат прави чекори, со што му прават лоша услуга на своето дете. Времето е такво што сите родители сè помалку време поминуваат со своите деца, сè повеќе се на работа во трка за пари и профит мислејќи дека материјалното решава сè. Оттаму децата сè повеќе време поминуваат на Фејсбук и Твитер играат игри.

Пребрзо се забрзува електронската комуникација, дури и родителите не можат да го пратат тој технолошки напредок. Понекогаш доаѓа до неправилно користење на интернетот и социјалните мрежи од страна на децата и до т.н. електронско насилство. Фејсбукот може да има и позитивни работи доколку се искористи во позитивни и креативни цели каде учениците разменуваат информации за домашни задачи и други обврски в училиште, а да биде во соработка со одделенскиот раководител или наставник.

Во праксата се соочуваме со различни ситуации на нивоа на насилство. Никогаш еден облик не оди сам по себе, туку прво е предизвикано со пониско ниво, вреѓање, пцуење па потоа туркање, клоцање, повреда... до физичко

насилство.

Ако се запрашаме зошто конфликтите прераснуваат во насилство, тоа е затоа што децата тоа го прифаќаат како нормален облик на решавање на конфликти и тие веруваат дека имаат право да употребат насилство. Поинаку незнаат да размислуваат и не се научени дека ненасилството е подобар избор.

Училиштето како воспитно образовна установа ги учи учениците на одредени вредности и одредени правила. Кодексот на однесување е во ходникот и во секоја училница. Правилата сите ги знаат, но сите во пракса не се почитуваат. Системот на вредност го усвојуваат во семејството и некои вредности се поинакви од тие што ги знаат и читаат в училиште. Покрај семејството голема улога имаат медиумите прикажувајќи различни емисии со насилни содржини во несоодветно време.

На децата е потребно повеќе да се обрне внимание, да се разговара со нив да им се доловат вистинските вредности. Потребно е децата здраво да созреваат.

Иако сите сакаме нашите деца што полесно да поминат низ сите животни препреки, постојат ситуации кога едноставно не е возможно и така ќе биде низ целиот живот. Училиштето и семејството се тие кои ги учат децата како да развиваат способности и како да ги издржуваат разочарувањата.

КОНФЛИКТИТЕ КАКО ПОЈАВА ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Конфликтите се сè почеста социјална појава која се јавува во текот на меѓусебната човекова интеракција. Конфликтите се неизбежен и составен дел на односите меѓу луѓето во секојдневното живеење.

Конфликтот е природна и неопходна компонента во секојдневниот живот и во односите помеѓу луѓето од сите возрастни и општествени групи.

Различните ставови и гледишта за некој проблем или појава, недоволното разбирање во комуникацијата, тоа што иста работа во исто време ја сакаат двајца или повеќе луѓе тоа што нешто што е наше некој го присвојува и го нарекува свое, нетолеранцијата кон другите со различни ставови од нашите сè само некои од причините поради кои најчесто настануваат конфликтите во секојдневната интеракција меѓу луѓето.

Луѓето се склони на конфликтите да гледаат исклучиво како на нешто што е многу лошо, негативно, нешто што треба да се избегне. Но, каков ќе биде исходот од конфликтот и дали тој неизбежно ќе ги влоши односите меѓу луѓето, зависи од тоа како приоѓаме кон нивното решавање. Во дадени ситуации појавата на конфликтите и нивното разрешување можат да водат во насока на нови и креативни идеи и решенија како и да дадат позитивен тек и развој на настаните.

Најважните заеднички обележја на меѓучовечките

конфликти произлегуваат од самата човекова природа. Тие се неизбежна последица на заедничкото живеење на различни луѓе и групи (со различни интереси, потреби, ставови и очекувања). Конфликтите се извор на промени и развој, но и извор на уништување и разорување. Однесувањето во конфликтите е водено и од биолошкиот аспект на човековата природа. Затоа секој напад на личниот интегритет предизвикува одбранбена реакција, најчесто во облик на противнапад.

Погледот кон светот, кон конфликтната ситуација, перцепцијата за спротивната страна, однесувањето во тек на конфликтот, е под влијание на културата. Анализата на конфликтот вклучува анализа на културолошки значења и сигнали и личните доживувања на поединецот.

Негативниот став и разбирање за конфликтите се предрасуда која додатно оневозможува нивно успешно разрешување.

Во основното училиште, конфликти како тие опишани погоре најчесто може да се појават како резултат на различноста во структурата помеѓу учениците во едно одделение, различниот начин на пристап во работата и извршувањето на задачите и постигнување на успехот (различна брзина на работа, различни нивоа, итн.), или како резултат на социјално однесување (недозволување на некој да ја заврши мислата, итн.). Конфликтите во рамките на основното образование многу почесто се јавуваат помеѓу припадници на една група (паралелка), отколку помеѓу две или повеќе групи (помеѓу повеќе паралелки).

Најчести причини поради кои доаѓа до настанување на недоразбирања односно конфликти помеѓу учениците се незадоволени базични потреби кај учениците, биолошки или психолошки: различни вредности, убедувања, ставови, принципи и ограничени ресурси како што е време, прос-

тор и сл.

И покрај одредувањето и договорите за правила во училиницата или правила на комуникација и однесување кои постојат во секоја училишна средина, проблеми и конфликти можат повторно да се јават. Затоа, конфликтот и разрешувањето на конфликтот, како и свесноста за конфликтите кои можат да се појават во секојдневниот училишен живот е аспект на кој наставникот треба постојано да се навраќа.

Во што ќе прерасне конфликтот зависи од однесувањето на учениците, се случува некои ученици да се повлекуваат при таква ситуација, други се спротиставуваат при што настануваат тепачки, многу поретко се случува учениците да комуницираат помеѓу себе и заеднички да го решат проблемот.

Конфликтите од помали размери се решаваат најчесто преку разговор со класниот раководител, а доколку се случи конфликт од поголеми размери се вклучува и стручната служба како и родителите на учесниците во конфликтот.

Сè додека не дојде до заеднички разговор да се утврдат кои се изворите на конфликтот, потребите на учениците поради што настанала таква ситуација, тогаш конфликтот може само да се продлабочува помеѓу нив, да дојде до уште поголема нетрпеливост и во еден момент да ескалира. Тогаш дури е малку доцна да се реши проблемот, треба повеќе време и повеќе напор за да дојде до едно освестување кај учениците, кој каде погрешил и многу е важно во такви ситуации сите страни да бидат вклучени во тој конфликт да го прифатат конфликтот и да најдат заедничко решение.

Од таа причина зголемена е потребата од поактивна едукација кај учениците уште од најмала возраст преку

најразлични предавања, работилници и активности преку кои ќе се зголемува свеста за согледување на потребите на другиот, ќе се надградуваат социо – емоционалните вештини за надминување на конфликтните ситуации.

Целта на тие активности е кај учениците уште од најмала возраст да се изградат позитивни вредности, да се подобрат вештините за почитување на другите, разрешување конфликти, справување со насилничко однесување, меѓусебно поддржување и соработка, не потпаѓање на врсничките притисоци, преземање одговорност за постапките, перципирање позитивни модели на идентификација.

Од работните средби

РАЗРЕШУВАЊЕ НА КОНФЛИКТИТЕ ПОМЕЃУ МЛАДИТЕ И НИВНА ЕДУКАЦИЈА

Библиотеката како место за истражувачки и креативни активности им дава можност на младите сами да ги истражуваат можностите, да бараат алтернативни решенија за одредени ситуации, им овозможува индивидуална работа на младите со што ќе им ја зацврсти сигурноста за нивните можности, квалитети и остварувања. Динамичното време налага развивање на капацитетите кај младите за успешно управување со конфликтите и вештините за ненасилна комуникација. Со цел да им се помогне на младите што повеќе да се насочат кон работи кои водат до развој и нивно усовршување, потребна е континуирана едукација на истите. Со овој проект им се овозможува на младите-учесници на предавањата и работилниците кои етапно се спроведуваат, самостојно да ги истражуваат и користат соодветните материјали достапни во Библиотеката, со цел да се здобијат со знаења кои се потребни за конструктивно разрешување, насочување на конфликтите како и да водат принципиелни преговори.

Ќе научат зошто се расправаат, која е разликата помеѓу судирот и конфликтот, со кои модели на однесување најчесто се разрешуваат конфликти и како да управуваат со тие модели.

Кога ќе ги насочиме младите како да се справат со конфликтните ситуации, ќе ги поттикнеме дека Библио-

теката е центар за развој и усовршување а со тоа ќе им се наметне потреба од поголем интерес кон читањето и љубовта кон книгата. Со тоа ќе можеме да сметаме дека нѝ успеала едукацијата на младите учесници, од кои во понатамошниот живот ќе можеме да изградиме здрави и способни лица кои ќе бидат спремни да се соочат со предизвиците на времето кое е пред нив.

Во Библиотеката се организираа повеќе предавања и работилници каде младите можеа да научат нови работи кои во понатамошниот живот ќе им бидат од голема корист. Влегувањето во Библиотеката претставува еден чин на задоволство и мир, а со тоа им се создава атмосфера за креирање на младите, и се предизвикува храброст кај нив секогаш да ги изразуваат своите желби, потреби и импресии. Со тоа се подигнува самовербата кај младите а истовремено кај нив се буди и поттикнува нивната креативност, толеранција и соработка. Со тоа им се овозможува сами да осознаат со колкав талент располагаат, што е креација и креирање, за да можат сами да се справат со предизвиците и дека секој проблем можеби има и други решенија.

Со оглед на можноста, конфликтите да бидат почести кај младите луѓе зависно од нивната возраст, неискуство, можеби некои за првпат се среќаваат со конфликтни ситуации, сметам дека со одржувањето на работилниците предвидени со овој проект, даваме придонес во разрешувањето на конфликтите помеѓу младите, а истовремено ќе помогнеме и за нивна едукација.

Преговарањето е процес во кој страните се обидуваат да го разрешат конфликтот преку директна комуникација. Во ситуации кога комуникацијата меѓу страните е прекината поради преголеми тензии и обострана недоверба или пак кога спорните прашања се премногу

комплексни, конфликтот не може да се разреши без вклучување на таканаречена трета страна. Третата страна ја претставува неутрален и објективен поединец или неутрална објективна група на луѓе што се повикани да помогнат за да се разреши конфликтот. Третата страна буквално упаѓа помеѓу конфронтираните страни за да им помогне во преговарањето. Посредниците се обидуваат да им помогнат да дојдат до „победа-победа“ решение на тој начин што ќе ги ислушаат нивните потреби и ќе ги насочат во меѓусебната комуникација. При донесувањето одлуки, посредниците честопати се под влијание на институционални и лични интереси, не губејќи се во потполност од видот на интересите на страните од конфликтот. За време на посредувањето секоја страна ја образложува својата позиција, без да се води вистински дијалог меѓу страните и притоа посредникот донесува одлука која во целина или во поголем дел оди во прилог на едната или другата страна. Посредникот треба да поседува квалитети и вештини и тоа: непристрасност, добар слушател, креатор на доверба, вешт во убедувањето и прикажувањето, инвентивен во изнаоѓање решенија, ги разбира ситуациите и младите, а пред сè да е професионален.

За да се разреши конфликтот потребно е двете страни да се согласат дека постои конфликт и желба тој да се реши. Тоа значи доколку со некогo не се согласуваме, првиот чекор е со тој човек директно да разговараме, а не зад неговиот грб да одиме кај надредениот. Важен дел од овој процес е да се има подготвено неколку стратегии за решавање на конфликтот, кои се прифатливи за двете страни.

Се предвидуваат голем број на разновидни постапки за разрешување на конфликтите и тоа:

- прво треба да се намалат страстите, да се одреди посебно време и место со кои двете страни се согласуваат;
- средбата треба да започне со тоа што секоја личност ќе го опише конфликтот на начин на кој што го доживува;
- проблемот треба да се анализира, а тоа може да вклучи и следење на историјата на проблемот, дискусија за чувствата и согледување на одговорности;
- треба да се нафрлуваат идеи за можни решенија, потребно е да се одбере решение и да се определи како тоа да се имплементира;
- потребно е секое лице да го напише своето разбирање на работите за кои е разговарано и за усогласувањата кои се постигнати;
- добро е да се вклучи лице кое не е поврзано со проблемот а поседува способности и вештини за разрешување на конфликтни ситуации;
- неутралната личност може да биде од голема корист и да им помогне на луѓето да се ислушаат еден со друг и да дојде до разрешување на конфликтот.

Сите сме луѓе, човечки е да згрешиме, а оние кои не се ситни души знаат дека човечки е и да простиш.

Од исклучителна важност е младите луѓе да сфатат дека конфликтите не носат добри работи односно неопходно потребно е тие да се избегнуваат, а доколку дојде до конфликти, истите треба да се разрешуваат.

Младите луѓе потребно е да ги насочуваме како да си ја планираат својата кариера која е систематски процес и е многу повеќе од студирање „нешто“. Планирањето и управувањето со кариерата е техника која може да се научи и да користи во развојот на кариерата. Никој не е способен исклучиво само за едно занимање (професија), потенцијални избори секогаш има повеќе.

Библиотеката претставува моќен и ефикасен сервис на информации за сите граѓани, а книгите се наши сојузници во ширењето на информациите, образованието, науката и културата ширум светот.

Од работилниците

Од промоцијата на проектот

*Марина Божиновска, педагог
ОУ „Крсте П. Мисирков“, с. Бистрица*

ПЛАНИРАЊЕ НА АКТИВНОСТИ, ПОСТАПКИ И ПРОЦЕДУРИ ЗА СПРАВУВАЊЕ СО НАСИЛНО ОДНЕСУВАЊЕ ВО ОУ „КРСТЕ П. МИСИРКОВ“, С. БИСТРИЦА

Програмата за намалување на насилството во ОУ „Крсте П. Мисирков“, с. Бистрица, започна да се имплементира од поодамна и истата подразбира вклучување на целата училишна заедница во развивање, креирање и спроведување на активности, постапки и процедури за намалување на насилството, преку реализирање на активности кои ги вклучуваат учениците, наставниците, родителите и локалната заедница. Сите субјекти се активно вклучени во создавање на услови за учење и развој преку создавање на атмосфера на соживот, толеранција, ненасилно разрешување на конфликти и преземање соодветни мерки за справување со евентуални појави на насилно однесување. Членовите на тимот заедно со останатите наставници и персоналот во училиштето работат на развивање, креирање и интегрирање на Програмата, плановите и документите во врска со реализацијата на Проектот „Превенција од насилното однесување“ во ОУ „Крсте П. Мисирков“ с. Бистрица.

Појдовна точка за изработка на програмата беше анализата на состојбата за насилното однесување во училиштето преку анкетирање на ученици, наставници и родители врз чија основа се изработи програмата за превенција и справување со насилното однесување во

училиштето. Во неа се планирани процедури, активности и механизми за спречување и намалување на насилството во училиштето. Сите субјекти во училиштето се запознаени со програмата и се должни да постапуваат согласно неа, со цел да се превенира и спречи секаков вид на насилно однесување во училиштето. Програмата се изработува како анекс на Годишната програма за работа на училиштето.

На кој начин програмата поттикнува делотворно учење и подучување за избегнување на насилство и мирно разрешување на конфликти

-Преку ангажирање на учениците во проекти, истражувања, натпревари, слободни ученички активности и активности за меѓуетничка интеграција;

-Преку реализација на предавања, едукативни работилници за ненасилно однесување, толеранција и мирно разрешување на конфликти;

-Овозможува поддршка на учениците, наставниците, родителите и сите субјекти при превенција и справување со насилно однесување во училиштето.

Поставување високи стандарди за ненасилно однесување за учениците

Високите стандарди за ненасилно однесување се зацртани и во Годишната програма за работа на училиштето. Примарно е поддршка на ненасилното однесување и ангажирање на учениците во додатна настава и слободни ученички активности. Пред сè за талентираните ученици, како и ангажирање во различни проектни и истражувачки активности. Исто така тие

стандарди подразбираат и вклучување на учениците во редовни активности, како проекти, натпревари, секции, работна ангажираност во училишната заедница и др. форми и активности на соработка и комуникација.

Користење на пофалби и награди како мотив за намалување на насилно однесување

Согласно Правилникот за пофалби, награди и казни, истите се користат како превентивно средство за намалување на насилството. Со системот за пофалби и награди учениците се мотивираат за поголемо залагање и постигнување поголем успех. Исто така на огласна табла се истакнува список на пофалени ученици на тромесечје, на полугодие и на крај на учебна година како дополнителен мотив за учениците да се поттикнуваат на учење, толеранција и развивање на натпреварувачкиот дух.

Користење на казните за превенција од насилно однесување

Согласно Правилникот за наградување и казнување на учениците предвидени се казни (педагошки мерки) за ученици кои непочитуваат ред, дисциплина како и нередовни ученици, а исто така и за ученици кои покажуваат агресивно и насилничко однесување. Со правилна примена на педагошките мерки кај учениците се развива свест за праведност кон другите ученици, наставници и персоналот, а примената на казните има значење учениците дополнително да се залагаат да го подобрат своето однесување и дисциплина. Во тој случај педагошката мерка се повлекува, во спротивно се применува построга педагошка мерка.

Поддршка на учениците кои покажуваат насилно однесување или се жртви на насилно однесување, и имаат лични проблеми и проблеми со учењето и однесувањето

Поддршката на овие ученици е сèопфатна и е во насока на подобрување на учењето и надминување на личните проблеми доколку постојат и таа опфаќа:

-Евиденција на ученици на кои им е потребна помош и советување;

-Советодавна работа со ученици кои покажуваат насилно однесување или се жртви на насилно однесување и имаат проблеми со учењето и однесувањето (проблематични ученици);

-Советодавни разговори со наставници;

-Советодавна работа со родители на тие ученици;

-Вклучување на тие ученици во соодветни активности, проекти, истражувања и натпревари;

-Изрекување соодветна педагошка мерка спрема оние ученици кои покажуваат агресивно, насилничко однесување, согласно Правилникот за наградување и казнување;

-Помош и поддршка од институции од надвор (ако е потребно) како МВР, Центар за социјална работа, Завод за здравствена заштита и др.;

-Планирање и реализација на образовни содржини за ненасилно однесување, работилници од животни вештини на одделенските часови, како и работилници за справување со конфликти и нивно мирно решавање и сл.;

-Организирање едукативни работилници за ненасилно однесување во кои се вклучени повеќе ученици, меѓу кои и тие кои покажуваат насилно однесување или се жртви на насилничко однесување;

-Кодекс на однесување на ученици истакнат во секоја

училница и во ходниците;

-Запознавање на учениците со Програмата за превенција и справување со насилно однесување.

Поддршка и обука на персоналот за справување со случаи на насилство меѓу учениците

-Поддршка на наставниците за справување со случаи на насилство (трибини, предавања, едукативни работилници);

-Предавања и работилници за толеранција и мирно решавање на конфликти;

-Советодавни разговори и комуникација со наставници на проблематични ученици;

-Кодекс на однесување на наставници – истакнат на огласна табла;

-Запознавање на наставниците со Програмата за превенција и справување со насилно однесување;

-Поддршка на родители/старатели коишто сакаат да научат повеќе за справување со насилно однесување;

-Едукативни работилници, предавања, трибини за ненасилно однесување и толеранција и мирно решавање на конфликти;

-Советодавни разговори и комуникација со родители на ученици кои покажуваат насилно однесување или се жртви на насилно однесување;

-Евиденција на советодавни разговори со родители на такви ученици;

-Кодекс за однесување на родители (поставен во ходникот);

-Запознавање на родителите со Програмата за превенција и справување со насилно однесување (Совет на родители на училиштето).

*Вклучување на персоналот, родителите/старателите
и учениците при изработката или ревизијата
(преиспитување) на Програмата*

Максимално вклучување на сите субјекти (наставници, персонал, родители и ученици) во креирањето и реализацијата, како и при ревизијата на Програмата за справување со насилно однесување преку следните активности:

-Анкети на ученици, наставници и родители за утврдување на иницијалната состојба со насилството во училиштето, а подоцна повторно анкетирање за ревизијата – преиспитување на ефектите од реализацијата на училишната програма;

-Едукативни работилници, предавања, трибини и др. активности за превенција и справување со насилно однесување во училиштето од страна на наставници, педагошко-психолошка служба, како и институции од надвор како МВР, ЦСР, ЗЗЗ, Црвен крст и невладини организации;

-Запознавање на учениците со училишната програма за превенција и справување со насилство во училиштето преку активности со ученичката заедница;

-Запознавање на наставниците со училишната програма за превенција и справување со насилство во училиштето со усвојување на Наставнички совет;

-Запознавање на родителите со програмата за превенција и справување со насилство во училиштето преку Совет на родители.

Следење на програмата и нејзина ревизија (преиспитување и проценка на ефективноста и ефикасноста)

Следење, преиспитување и ревизија на програмата се врши со цел да се утврди степенот на ефективноста и ефикасноста на истата. Исто, така ревизијата овозможува дополнување, изменување и подобрување на ресурсите и создавање на услови и клима на ненасилно однесување, толеранција и позитивен етос за работа во училиштето.

Од работните средби

Од работните средби

КНИГАТА – ЛЕК ЗА ДУШАТА

Библиотерапијата кај децата и адолесцентите

Познато е дека читањето книги има терапевтско влијание. Поради тоа книгата и читањето се препорачуваат како терапија и при конфликтно и проблематично однесување кај децата и адолесцентите. Библиотерапијата практично значи лекување со книги или терапија со книги. Овој вид терапија помага во спознавањето на некои состојби, постапки и ситуации кај самата личност. Оваа терапија ги смирува децата, го ублажува стресот и ја намалува напнатоста.

Со развојна библиотерапија можат да се бават психолози, педагози, наставници, воспитувачи, библиотекарски, па и родители и таа не се користи во решавање на длабоки психички проблеми кои бараат поинтензивна интервенција од страна на специјалист-психотерапевт, иако може да се користи и како адекватна метода во психотерапијата. Стручното лице било да е психолог или библиотекар мора да биде стабилна личност, вистински заинтересирана за другите, способна да сочувствува со другите луѓе без лажан морал, закани или наредби.

Библиотерапијата е насочена интервенција со дефинирани цели, што значи дека проблемот мора однапред да биде идентификуван, книжевното четиво внимателно одбрано за дадената ситуација или личност, а имплементацијата и начинот на спроведување на планот во склад со сите терапевтски методи. Според Вилсон и

Торнтон (Wilson&Thornton) постојат три стадиуми во библиотерапијата: идентификација, катарза и само-осознавање.

Во процесот на идентификација децата се поистоветуваат со одреден карактер или група, со што се зголемува степенот на нивната мотивација во одредени ситуации. Во текот на овој процес прилично се зголемува детската самодоверба, бидејќи тоа станува свесно дека не е само, дека и други деца имаат проблеми слични на неговите.

Катарзата доаѓа после идентификацијата. Свесно за своите сличности со другите деца тоа може да се ослободи од негативните емоции, да се растерети и олесни и да стекне мотивација за решавање на проблемите.

Овој процес подразбира и самоосознавање. Младите луѓе соживувајќи се со ликовите во книжевните дела стануваат свесни за своите внатрешни конфликти или за конфликтите со другите луѓе, а тоа претставува и првиот чекор кон разрешувањето на тој конфликт.

Тие три степени на библиотерапијата се во корелација со фазите на препознавања, емоции и размислувања. Кога се работи за процесот на имплементација на библиотерапијата постојат пет фази: припрема, запознавање со книгата, читање, дискусија и пропратни активности како што се креативно пишување, ликовни активности и драматизација на текст. Некои автори (Sullivan&Strang) сметаат дека децата се прилично наклонети кон процесот на библиотерапија затоа што таа им помага да се изборат со многу проблеми. Најзначајни емоционални придобивки од библиотерапијата се стекнување на свесност за сличностите со другите, запознавање на алтернативни начини на решавање на проблемите, мотивираност да се зборува за проблемите и

да се прифати поинаквото однесување, ослободување на емоциите и од стресот, внатрешен развој и потенцирање на чувството на емпатија.

Намената и целта на библиотерапијата е да се поттикне промена во насилното однесување на децата и адолесцентите кон подобро. Книгата со својата содржина се смета за корисна за личноста која ја чита, бидејќи поттикнува развој на некои способности и води кон емотивна зрелост. Покрај тоа влијае и на градење на личноста и од социолошки аспект, бидејќи читањето тинејџерите ги прави потолерантни, отворени и подготвени за комуникација со своите врсници. Чувството на препознавање во библиотерапијата помага да се совлада осаменоста и верувањето дека одредени ситуации им се случуваат само ним.

Библиотерапијата како вид на терапија посебно добро делува на деца со емоционални проблеми, со насилство во семејството кое е причина за нивното конфликтно однесување. Оваа терапија е прилично успешна и кај малите деца кои имаат тешкотии во учењето, кои тешко прифаќаат авторитет и имаат потешкотии во создавањето на пријателства. Библиотерапијата може да се применува како индивидуална или групна терапија, едукативни групи за родители и адолесценти и таа има за задача, да им помогне на младите луѓе да ги надминат тешкотиите со кои се соочуваат при растот и растењето, укажува на различни начини на решавање на проблемот, ослободува од емотивниот притисок и им олеснува да зборуваат за својот проблем. Освен тоа преку библиотерапевтскиот процес се стекнува самоверба и се намалува напнатоста, што кај младите луѓе преку размена на искуствата со своите врсници им овозможува поконструктивен и покреативен начин на решавање на

проблемот. Кај учениците библиотерапијата комбинирана со други слични методи (арт терапија, музикотерапија...) се покажала одлична и како помош при исмејување, задевање, стравови, сексуални промени, внатрешни и надворешни конфликти.

Од работните средби

НАСИЛСТВО – УНИВЕРЗАЛЕН ПРЕДИЗВИК

На своите деца - најчувствителната група граѓани во секое општество - мора да им обезбедиме живот без насилство и страв. За таа цел, мораме неуморно да се залагаме за одржување на мирот, правдата и напредокот не само на земјите, туку и на заедниците и членовите на едно семејство. Мораме да почнеме најпрво од корените на насилството. Само тогаш ќе можеме да го преобразиме наследството од минатиот век од товар во поука.

Нелсон Мендела

Насилството е особено распространета и сложена појава за која е невозможно да се даде дефиниција на егзактна научна основа, туку може да се даде само проценка.

Постојат многу бројни можни начини за дефинирање на насилството зависно од тоа кој го дефинира и за каква цел.

Дефиницијата на насилството за целите за лишување од слобода и осудување, на пример, ќе се разликува од онаа за давање социјални услуги. Што се однесува на здравството, пак, насилството треба да се дефинира на таков начин што ќе опфаќа низа чинови на насилство од страна на сторителите и субјективни искуства на жртвите без да се даде преопширна дефиниција што би го изгубила значењето - или преопширна што ги опишува природните промени на секојдневното живеење во патолошка смисла.

Светската здравствена организација го дефинира

насилството како „намерно користење на физичка сила или моќ против себе или некое друго лице, или против некоја група или заедница, кое води или може да доведе до повреда, смрт, психолошка повреда, неразвиеност или депривација.

Сцени и последици од насилството среќаваме во медиумите, на улиците, во нашите домови, во училиштата, на работа и во организациите. Насилството е универзален камшик кој удира по заедницата и им ги загрозува животот, здравјето и среќата на сите луѓе. Секојдневно, среќаваме написи во дневен печат, телевизија или во нашето опкружување со следната содржина:

„Минатата недела 16-годишно дете било физички напаѓано во главниот град, па откако непознатиот напаѓач најпрво го истепал со тупаници, на крајот извадил нож и го избодил во стомакот. Од полицијата го потврдуваат случајот и објаснија дека детето не е тешко повредено поради тоа што сечилото од ножот ја пресекло само неговата јакна”.

„Навистина е срамота тоа што сèуште постојат луѓе што ги користат финтите „што ме гледаш, зошто не ме гледаш” со цел да предизвикаат страв за околината. Многу пати сум бил сведок на тепачки во кои учествувале ученици со палки, ножеви и боксирачи, а неколку пати до сега и мене ме истепале “ вели ...

„Сè ме болеше. И навредите негови и ударите. Со клоци некој да те мава по стомак или по гради и главата, да те фати за коса, и да ти ја удира од сид ... болките се јасни. Колку пати не сум можела да се издишам. Малтретирањето траеше цела ноќ. Ни самата не сум свесна зошто го правеше тоа”.

„Пациент нападнал доктор во битолската Клиничка болница”.

„Секторот за внатрешни работи Скопје поднел кривична пријава против 48-годишен скопјанец, осомничен дека во саботата (2 април) брутално ја претепаал сопругата, нанесувајќи ѝ тешки телесни повреди на главата и по телото, соопшти МВР”.

Бројката на случаите на насилна смрт, меѓутоа, само делумно ја прикажува реалната состојба. Појавата на физичка, сексуална и психолошка злоупотреба е секојдневно присутна во секоја земја нарушувајќи го здравјето на милиони луѓе, покрај огромните трошоци на земјата што се потребни за здравствени услуги, судски трошоци, отсуства од работа и изгубена продуктивност.

Бидејќи насилството е толку присутно, често пати се смета за неизбежен дел од човековото битие - животна појава за која треба да се реагира, а не да се спречува. Исто така, тоа обично се разгледува како прашање од областа на „редот и законот”, при кое улогата на здравствените работници се сведува само на справување со неговите последици.

Сложеноста, присутноста и разноликоста на насилните дела предизвикуваат чувство на немоќ и апатија. Потребна е аналитичка рамка или класификација на видовите насилство за да се издвојат конците на оваа сложена таписерија за да може природата на овој проблем и потребните мерки за справување со него да станат појасни.

Покрај непосредните физички повреди, жртвите на насилство можат да страдаат и од голем број психолошки проблеми и проблеми во однесувањето, како што се депресија, прекумерна употреба на алкохол, анксиозност и самоубиствени помисли, но и здравствени репродуктивни проблеми како што се несакана бременост, болести пренесени по сексуален пат и губење на сексуалните функции.

Конфликтот и несправувањето со него навреме до-

ведуваат до насилно однесување. Често основата за појава на насилното однесување е поврзана со психо-социјалното однесување и емоционалната состојба на поединецот. Затоа е потребно да се развиваат основните емоционални и социјални вештини за да им се помогне на децата да научат како да се справат со тешки ситуации и како да го разрешат конфликтот на конструктивен начин. Децата кажуваат дека насилството е резултат на разликите и нееднаквите позиции на моќ – постарите ги малтретираат помалите, посилените послабите, момчињата девојчињата. Насилството е дискриминација и манипулација.

Секое дете што е жртва на насилство има различни последици. Нивоата на ризик и реакциите на децата на семејното насилство постојат во континуитет, некои деца покажуваат огромна флексибилност, додека други покажуваат знаци на значајно несоодветни прилагодувања. Истото се однесува и на децата со попреченост. Соодветната поддршка на жртвите на насилството мора да го земе предвид видот на попреченоста, потоа на кој начин таа е поврзана со личните ресурси и со факторите од контекстот, вклучително и со мрежата на специјализираните професионалци. Негативните ставови спрема различноста и попреченоста, изразени од страна на многу лица, содржат отворена дискриминација. Понижувањето, стравот од физички контакт и презирот претставуваат облици на насилство кои децата со попреченост честопати ги трпат како жртви.

„Елиза има Даунов синдром. Таа имала 44 години кога за прв пат стапила во контакт со Марија, едукатор во социјална сервисна служба. При запознавањето Марија е запрепастена од интровертниот карактер на Елиза и од нејзината срамежливост. Во потполна спротивност, сепак, е нејзиното однесување спрема таткото, кое е крајно

неинхибирано, бидејќи таа страствено го прегрнува и го бакнува. При едно учество во рекреативна активност на отворено, една година по смртта на нејзината мајка, Елиза кажува дека имала секс со нејзиниот татко во тинејџерските години. Во текот на одреден број разговори помеѓу Елиза и Марија се откриваат понатамошните детали.

Марија не инсистира да ја чуе целата вистина одеднаш за да може да и остави време на Елиза, но и себеси, да ги елаборира емоциите предизвикани од реконструкцијата на тој дел од сеќавањата на Елиза за нејзината младост. Елиза вели дека Марија е првото лице што знае за оваа злоупотреба. На Марија полека ѝ станува јасно кои се причините за нарушувањето на спиењето на Елиза. Елиза се плаши од ноќта, бидејќи татко ѝ ја злоупотребувал ноќе. Очигледно, немало физичко насилство врз Елиза од страна на таткото, бидејќи таа не покажува знаци на бес, каење или одвратност. Сепак, таа е убедена дека сторила нешто „забрането“. Нејзината мајка и браќа не знаеле што се случува. Марија, едукаторот, има тешкотии како да излезе на крај со случајот. Таа контактира со нејзиниот претпоставен во сервисната служба во која работи и тие заеднички решаваат да се консултираат со психолог со цел да и се помогне на Елиза, но и на Марија“.

Многу млади луѓе покажуваат насилно однесување за тоа што не го контролираат својот гнев, или тешко им е да го контролираат. Поради тоа, важно е младите луѓе да се охрабруваат да ги споделуваат своите чувства и причините за нивните силни емоци и со други луѓе – или поинаку кажано, да научат колку можат повеќе за гневот и како да се справуваат со него.

Клучен предуслов за сузбивање на насилството во поширока смисла е луѓето да соработуваат меѓу себе, да

се здружуваат во разни облици на партнерства на разни нивоа за да развијат успешни начини на борба на ова поле. Не е можно да се објасни зошто едно лице се однесува на насилен начин, а друго не, или зошто е една заедница уништена од насилство, а соседната живее во мир само со еден единствен фактор. Насилството е премногу сложена појава што има свои корени во интеракцијата на повеќе фактори - биолошки, социјални, културни, економски и политички.

Поимите за тоа што е прифатливо и неприфатливо во однесувањето, и што претставува штета, се под влијание на одредена култура и постојано се врши нивна процена, бидејќи вредностите и социјалните норми постојано се менуваат.

Насилството не само што може да остави трајни последици кај жртвите и насилниците, уште повеќе претставува системски општествен проблем. Истиот потребно е да се третира системски врз основа на наоди и анализи кои го обработуваат овој проблем.

Превенцијата на насилството на поединечно ниво има две цели.

Првата цел е да се поттикнат оние размислувања и однесувања кои се поврзани со здравствената состојба кај децата и младите луѓе за да се заштити нивниот развој.

Втората цел е да се променат оние размислувања и однесувања кај поединци што веќе постанале насилни или, пак, на кои им се заканува опасност да се повредат. Ваквата превенција е особено насочена кон тоа да ги поттикне луѓето да ги решаваат проблемите и судирите без употреба на насилство.

Мора да се вложат напори за постигнување глобална согласност и да се постават универзални стандарди на однесување преку проучување на човековите права со

цел да се заштити човечкиот живот и достоинство во овој наш свет кој бргу се менува. Поголемо значење треба да се даде на примарната превенција на насилството, т.е. мерки за запирање на насилството за, пред се, воопшто да не се случи. Голем број сектори и агенции треба да учествуваат во превентивните активности и вршењето проценка треба да биде составен дел од сите програми. Напорите во рамките на заедницата треба да се насочени кон подигање на јавната свест за насилството, стимулирање на активности на заедницата и обезбедување помош и поддршка на жртвите.

Дваесеттиот век беше обележан со настани на најголемо присуство на насилството и сторијата на човекот. Повеќе од половина од луѓето што го изгубија животот во вооружените судири во целиот свет, беа цивилни лица.

Од промоцијата на проектот

Од промоцијата на проектот

КОНФЛИКТИТЕ МЕЃУ УЧЕНИЦИТЕ И НИВНОТО РАЗРЕШУВАЊЕ

Современиот начин на живеење носи зголемување на обврските, трка со времето, напнатост и зголемување на нестрпливоста и нетолеранцијата како кај возрасните, така и кај децата. Училиштето како составен дел од општествениот живот не останува настрана од ваквите случувања.

Сведоци сме на манифестирање насилство во училиштата, различни видови конфликти, навредување и омаловажување. Конфликтот и ненавременото справувањето со него доведуваат до насилно однесување. Често основата за појава на насилното однесување е поврзана со психо-социјалното однесување и емоционалната состојба на поединецот. Затоа е потребно да се развиваат основните емоционални и социјални вештини за да им се помогне на децата да научат како да се справат со тешки ситуации и како да го разрешат конфликтот на конструктивен начин.

Насилството може да биде физичко и вербално. Физичкото се манифестира преку удирање, туркање, штипење, повредување, а психичкото насилство се манифестира преку омаловажување и навреда на личноста.

Последните години се јавува насилство преку интернет или сајбер насилство. Со рапидниот раст на социјалните мрежи се создаде нов канал низ кој младите лесно, со неколку тапкања по тастатурата, скриени зад некоја маска, го спроведуваат вербалното навредување и

омаловажување.

Состојбата во училиштето денес не е на завидно ниво. Вербалните навреди се појавуваат и кај најмалите ученици, а не ретко се случуваат физички пресметки меѓу двајца ученици во училницата, ходниците или во училишниот двор. Оваа појава потекнува од чувството дека ученикот е неприфатен, омаловажен, навреден или слаб и неуспешен во некоја област. Многу млади луѓе покажуваат насилно однесување затоа што не го контролираат својот гнев, или тешко им е да го контролираат. Во такви случаи учениците можат или гневот да го насочат надвор од себе (да се налутат заради нешто што се случило дома, на пр. конфликт меѓу родителите, да се налутат заради незадоволство од наставник којшто според нив е неправеден кон нив) и да ја насочат лутината и гневот кон послабите, што е типично за малтретирањето, или да се затворат во себе, гневот да го насочат кон себе (што предизвикува силни чувства на фрустрираност, незадоволство или омраза кон себе).

Насилството се јавува и како учење по модел. Ученикот којшто трпи насилство во својот дом (било вербално, било физичко), ќе манифестира насилство. По истиот модел се однесува и ученикот којшто во својот дом е сведок на насилство кое го врши некој од семејството, на пр. родителот, постариот брат и сл.

Од друга страна насилството во училиштето се јавува како резултат на агресивните телевизиски емисии, анимирани и играни филмови, како и компјутерски игри. Тие на децата им нудат најсовремени виртуелни видови на оружје, техники на борење и убивање. Најпривлечните игри се токму игрите од овој вид, така што за да ја заврши играта докрај, детето мора да помине низ сите типови на оружје, агесија и насилство.

Во училишната средина и самите наставници се приморани да ги смируваат учениците со повишување на гласот. Таквиот пример го следат и учениците.

Во нашето училиште појавените конфликти се разрешуваат со соработка меѓу наставниците, стручните соработници и директорот. Учениците што предизвикале физичка пресметка или недолично се однесувале најпрво се советувани од одделенските и класните раководители, а потоа се испраќани кај педагогот или психологот, а неретко и кај директорот. Преку разговор се доаѓа до причините на конфликтот. Откако ќе се разјаснат причините следува убедување дека малтретирањето и физичкото пресметување не е дозволена работа и дека конфликтот и недоразбирањето се решаваат на мирен начин: преку кажување на наставникот, класниот раководител или стручниот соработник. Следува објаснување дека училиштето е воспитно-образовна институција и конфликтите не се решаваат со повредување.

При појава на конфликти и поделба во некоја паралелка се применува социометриска постапка од страна на педагогот за да се открие динамиката на групата и да се види кои се водачи и авторитети во паралелката и преку нив да се изврши влијание. За откривање на проблемите и причините за конфликтни ситуации и насилство се применуваат прашалник, скала на процена, интервју. Разговорот и довербата меѓу ученикот и стручниот соработник дава одговор на прашањето зошто се појавува конфликт или насилничко однесување.

Училишниот педагог работи со група ученици кај кои се среќава истиот проблем (агресивност, нетолеранција, недисциплинираност). На работилниците се одговара на прашања, се искажуваат сопствените чувства и причините поради кои се настапува агресивно. Потоа

низ разговор се објаснуваат негативните последици на физичката пресметка и се врши убедување ваквото однесување да не се повтори. Ученичката заедница се јавува во улога на помошно средство за разоткривање на проблемите и конфликтните ситуации во паралелката. На состаноците на Ученичката заедница учествуваат претседателите на паралелките и тука повторно преку истакнување на проблемите се разменуваат искуства и се даваат совети од страна на училишниот педагог.

Училишниот психолог применува работилници за разрешување на разни конфликтни ситуации, но исто така за препознавање и справување со негативни емоции и конфликти.

На часовите по Животни вештини одделенските и класните раководители применуваат работилници за разрешување конфликти и за справување со насилство. Во нив учениците во групи или во парови играат улоги каде што едните се жртва на насилство, а другите се насилници, даваат идеи како да се реагира во дадени ситуации на навредување и омаловажување. Притоа учениците ги осознаваат ситуациите на насилничко однесување, стекнуваат вештини да одговорат на насилничко реагирање, стекнуваат ставови дека треба да реагираат на насилничко однесување, дека треба да го изразат тоа што им смета во однесувањето на другите. И работилниците за разрешување конфликти имаат активности кога учениците се ставени во позиција да даваат примери од секојдневниот живот кога се јавуваат две спротивставени гледишта при што секоја страна има свои потреби и гледа на ситуацијата од свој агол. Учениците треба да ги препознаат, да ги наведат причините поради кои едната страна го застапува едното мислење, а другата страна го застапува другото мислење и дава свои аргументи за тоа.

Учениците треба постепено да откриваат дека конфликтот се решава кога и двете страни ќе бидат задоволни. Секоја страна треба да се стави на местото од спротивната и да го погледне конфликтот од нејзина перспектива.

Сите овие активности водат кон единствена цел - систематски да се намалуваат конфликтот и насилството во училишната средина, а учениците да стекнат способности да ги препознаваат и успешно да се справуваат со нив.

Од работилниците

*Весна Жоглева, социолог, Лидија Споа, психолог и Драган Ристевски, библиотекар
СОУ Гимназија „Ј. Б. Тито“ - Битола*

(НЕ)НАСИЛСТВОТО ВО ГИМНАЗИЈАТА Ј.Б. ТИТО – БИТОЛА

Abstract

In the last decade in the Macedonian secondary schools were happened several violent events, and in regrets, in some of them were killed some students. It has contributed to upgrade the social attention and care at the higher level.

Motivated by those events in 2011 we have conducted an enquiry with main aim to search answer on several questions like: What really is happened in our secondary schools? Why students in secondary schools react with violent behavior? How violence is spread really in the secondary schools?

The answers of the above mentioned questions are presented in this paper.

KEY WORDS: Violence, violent behavior, students, secondary schools, enquiry

Вовед

Во изминатата деценија во средните училишта во Република Македонија се случила повеќе насилни настани, во кои за жал имаше и жртви. Неколку ученици ги загубила животите и со тоа алармот на општеството се крена на високо ниво. Ненадоместливата загуба на млади животи и тешки повреди на други, отворија многу прашања:

Што ни се случува во училиштата? Зошто учениците реагираат насилно? Колку насилството е реално раширено во училиштата? Сето тоа беше повод да направиме истражување за насилството во гимназијата „Ј.Б. Тито“ – Битола.

Анкета за (не)насилството

Предмет на оваа анкета беше да се проучат ставовите на учениците од СОУ Гимназија „Ј.Б. Тито“ – Битола за различни прашања во врска со насилството во нивното училиште. Податоците во ова истражување се собираа преку анкета, која беше извршена во текот на месец мај 2011 година со избраните ученици од сите години. Примерокот броеше вкупно 80 ученици, кои беа избрани по случаен избор.

Основното истражувачко прашање:

Дали има насилство во СОУ Гимназија „Ј. Б. Тито“ – Битола?

Другите истражувачки прашања:

Дали постои насилство од наставниците врз учениците? Какви типови насилство постојат од страна на наставниците врз учениците? Дали постои насилство од страна на учениците врз наставниците? Какви типови насилство постојат од страна учениците врз наставниците? Дали има насилство од родители врз наставниците? Какви типови насилство има од страна на родители врз наставниците? Кои се причините за насилството во училиштето? Како да се надмине проблемот со насилството?

Половата дистрибуција на испитаниците беше релативно

рамномерна, при што во овој примерок има 46 женски и 34 машки испитаници, што главно одговараше на половата структура на учениците во СОУ Гимназија „Ј.Б. Тито“ – Битола. Податоците за образованието на родителите покажуваат дека и мајките и татковците на учениците имаат слично образование: најголем дел се со високо образование (45/47), па со средно 31/27), а 4 татковци имале магистратура. Од податоците може да се констатира дека се доминанти семејства со две деца (нешто повеќе од две третини од семејствата на испитаните ученици). Според успехот опфатени беа 61 ученик со одличен успех, 18 со многу добар успех и 1 ученик со добар успех.

Презентација на одговорите од анкетата

На прашањето „Дали во твоето училиште се случува насилство?“ анкетираниите ученици одговориле потврдно - дека има насилство во нивното училиште. Но, на прашањето „колку често се случува тоа“, најголемиот дел (околу 2/3) одговорите дека тоа се случува поретко од еднаш годишно или најмногу еднаш годишно, што практично значи насилство како да нема.

Одговорите на учениците покажуваат дека најзастапени типови физичко насилство од наставници врз ученици се принудно влечење (20%), удирање со предмет (18.95%) и штипење, гребене, бодење (13.68%).

Освен физичкото насилство од наставници врз ученици, испитаниците потврдија дека постојат и различни видови психичко насилство од наставници врз ученици. Во одговорите на учениците за психичкото насилство од страна на наставниците врз учениците доминира „навредувањето и исмевањето“ (36.25%), „заканувањето и застрашувањето“ (25.00%) и „игнорирање и

отфрлање“ (16.87%).

Одговорите на учениците за постоење на насилство од ученици врз наставници покажуваат поделеност (скоро идентични половици со одговор „ДА“ - 50.41%, односно „НЕ“ - 49.59%) во однос на ова прашање. Дистрибуција на различните типови насилство, кои ги применуваат учениците врз наставниците покажува дека најзастапено е „удирање со предмет“ (22.50%), „ставање сопки“ (18.75%) и „удирање со дел од телото“ (12.50%). Типовите психичко насилство кое го вршат учениците врз наставниците се слични на типовите психичко насилство кое го вршат наставниците врз учениците. Се покажа дека се најзастапени „навредување и исмевање“ (28.13%), „озборување и ширење невинности“ (19.53%) и „користење пшости пред други“ (18.75%).

Во оваа анкета беше поставено прашањето „Дали има насилство од родители врз наставници“? Повеќе од 4/5 (83.61%) од испитаниците одговориле негативно на ова прашање, а потврдно одговориле само 16.39%.

Кога се ќе се сумира, општата хипотеза за постоење насилство меѓу различните субјекти во воспитно-образовниот процес, се потврди само делумно. Имено, се потврди дека практично не постои насилство од страна на наставници врз ученици (бидејќи доколку и има такво нешто тоа се случува „еднаш годишно или поретко“), а од ученици врз наставници само половично (50.41:49.59%) беше потврдена-отфрлена хипотезата. Од друга страна, убедливо беше демантирана хипотезата за постоење насилство од страна на родители врз наставници.

Причините за насилство во училиштата, учениците ги лоцираат најпрво во „недостатокот на добро домашно воспитание“ (43.58%), потоа во училиштата (вкупно = 35.15%): „занемарена воспитна компонента“ (17.82%)

и „немањето соодветни програми“ (17.33%). Вината за насилството кај медиумите ја лоцираат нешто помалку од 1/5 од испитаниците (19.31%).

Одговорите на прашањето „Што треба да се преземе за да се спречи/превенира и/или намали насилството во училиштето, покажуваат дека учениците од СОУ Гимназијата „Ј.Б.Тито“ – Битола, се просветителски расположени и имаат верба во едукацијата. Имено, точно 40% од учениците одговориле дека за да се спречи и/или намали насилството во училиштето потребно е да се изработат квалитетни едукативни програми на ниво на училиште (24.39%) и на ниво на држава (15.61%). Ова е добар знак и на овој план треба сериозно и постојано да се делува. Дека физичкото обезбедување ќе помогне да се спречи и/или намали насилството во училиштето и предлагаат негово воведување нешто помалку од 1/3 (30.73%) од испитаниците, а малку пософистицирани (за воведување на видео надзор во училиштето) беа 1/4 (25.37%) од анкетираниите ученици.

Заклучни согледувања

Насилството во гимназијата „Ј.Б.Тито“ – Битола постои, но тоа е занемарливо (заради фреквенцијата со која се случува - 2/3 ученици одговорија дека тоа се случува „еднаш годишно или поретко“) и заради последиците (досега немало некои посериозни повреди како резултат на насилно однесување). Сепак, имајќи ги предвид одговорите од спроведената анкета, сметавме дека треба сериозно да се пристапи за да се сведе на уште помала мерка насилничкото однесување и истото во иднина да се превенира.

Како директен продукт на анкетното истражување

е изработената и усвоена Годишна програма за превенција од насилство. Секоја година се изработува и реализира соодветна програма и во неа, меѓу другото, се содржани следните активности кои се реализираат во соработка и со поддршка на разни институции и организации:

-подобрување на односот на учените кон старите лица и заштита од насилство;

-развивање на позитивни вредности за ненасилство и почитување на жените;

-развивање на вредностите на толеранција и ненасилство меѓу учениците преку работилници од проектот „Образование за животни вештини“;

-зголемување на информираноста и сензитивноста на учениците за човековите права и посебно за правото да се живее во мир и без насилство;

-играње на улоги преку драмските секции, на тема ненасилство, за подигнување на свеста за ненасилно однесување на учениците;

-превенција од штетните последици од пиротехничките експлозивни средства, во соработка со СВР;

-работилници во рамките на предметот „Македонски јазик“ во врска со одбележување на „Светскиот ден на мајчиниот јазик“ и залагање за јазик без насилни зборови (термини) во средното образование;

-организирање предавања и работилници за превенција на злоупотребата на дрога и алкохол;

-одржување на работилници и предавања за подигнување на свеста за штетноста на компјутерите и современата информациска технологија во ширењето на насилничко однесување и негова превентива преку истите;

-изработка на цртежи и организирање на ликовна изложба на тема (не)насилство итн.

Соња Михајлова, педагог
ОУ „Александар Турунцев“, с. Кукуречани

ИЗВЕШТАЈ ЗА РЕАЛИЗИРАНА РАБОТИЛНИЦА ЗА РАЗРЕШУВАЊЕ НА КОНФЛИКТИ НА ТЕМА: „НАСИЛСТВОТО РАЃА НАСИЛСТВО“

На ден 03.03.2016 год. во ОУ „Александар Турунцев“ с. Кукуречани, беше реализирана работилница за решавање на конфликти со учениците од VI одделение, на 10.03.2016 год. со учениците од VII, а на 11.04.2016 год. со учениците од VIII одделение.

Оваа работилница претставува еден од начините кои нашето училиште ги презема за справување со насилството, во рамките на проектот: „Превенција на насилното однесување“.

Носители на активностите: Драган Ѓорѓиевски-наставник по етика во религиите, Драган Димов-наставник по граѓанско образование и Соња Михајловска-училишен педагог.

Цели на работилницата:

- Разрешување на конфликти;
- учениците да се обучат за препознавање на насилството и техники на мирољубиво решавање на конфликти;
- да ги видат механизмите на ширење на насилството;
- практично да применат некоја техника на разрешување на конфликти.

Посебна цел на оваа работилница е искористување на заедничките и сродни содржини од наставните предмети: етика во религиите и граѓанско образование, од областа на разрешување на конфликти и справување со разни форми на насилство.

Времетраење: 3 наставни часа

Претходно на слободните активности, беа изработени мотивациски постери под мотото: „Училиште без насилство“.

Учениците од литературната секција напишаа песни и писмени состави на оваа тема.

На почетокот на работилницата, училишниот педагог ги потсети учениците за формите на насилство, со кои беа запознаени преку презентација на видеобим, на одделенските часови, во текот на првото полугодие.

Потоа настапи наставникот по граѓанско образование, кој продискутира за содржините од решавање на конфликти, кои ги обработувале на претходните часови. Наставникот по етика во религиите, ги мотивира учениците со изреката: „Бидете незлобливи како гулаби и мудри како змии“.

Конфликтот се решава мирољубиво и мудро, без примена на насилство, со користење на ненасилни начини за разрешување на одредени ситуации. Еден од начините за решавање е соработката, сочувствување со другиот,

обид да се сфати како се чувствува другиот, простување, помагање, барање помош од други и сл.

Потоа следеше презентација на видеобим: „Да го видиме невидливото насилство-насилството невидливо се шири“ - гледање на кратко видео со математичко нишало и домина кои паѓаат. При тоа се поведе дискусија за видеата. Потоа беше прикажан филмот: „Децата гледаат, децата прават“ (за вербалното насилство).

Во работилницата што следеше, преку бура на идеи за поимот конфликт (несогласување меѓу две или повеќе личности или идеи), учениците ја сфатија разликата меѓу конфликт и насилство.

Со претходна консултација со училишниот педагог, се изготвија конкретни ситуации (дел од нив водат потекло од самото училиште).

На дадените проблеми, учениците одговараа како би реагирале веднаш и во реална ситуација, а потоа кажуваа како би реагирале во истата ситуација со размислување. По пат на дискусија, учениците изнесуваа ненасилни начини за разрешување на конкретни ситуации, донесуваа решенија и конкретни препораки и споделуваа искуства.

Секој ученик учествуваше со свој коментар за одредена ситуација, со претходно ветување за искреност. Во разрешувањето на конфликтите им помагаа тројца избрани медијатори-врсници.

Дел од писмено напишаните проблеми ги добија оние ученици кои имаа сличен проблем.

Дискусијата беше одлична. Учениците беа заинтересирани и предлагаат одржување на повеќе работилници од ваков тип.

Не одам на училиште
денес затоа што ученикот
„насилник“ ми кажа дека
ќе ме „чека“ после часови!

Твојот другар те исмева
пред цело одделение
за твојата говорна мана!

Двајца браќа се караат за
една книга. Има само една
книга, која и двата сакаат да
ја читаат.

Ученикот кој повторувал
неколку пати и е со
незадоволително поведење
сака да ти ги земе
парите од џебот!

Едниот другар сака да оди
на кино,
а другиот на прошетка
во паркот.

Ученикот до тебе ти
шкрта по учебникот.
Ти го опоменуваш, тој
за инает трга линија
на цела страна!

Те влечат за коса многу
пати. Рече: „Престанете!“
Тие пак и пак
продолжуваат.
Како ќе постапиш?

Наставникот вели дека
ученикот лаже, а ученикот
дека наставникот лаже.

Поголемите ученици го
тераат да пее ученикот од
III одд., ако сака
да влезе во ве-цето.
Што ќе направиш?

Добивам безвезни пораки
на фејсбук.
Насилникот кој ми пишува
го дозна и мојот телефонски
број ... ете го свони пак!

На тестот по математика си
добил единица,
иако добро
си се подготвил.
Наставникот пред цело
одделение ти рече:
„Доби единица затоа што
си препишувал!“

Тепачка, одвај ве одделуваат.
Наставникот се обидува да
открие кој е виновникот.
Двата/двете вперувате прст
еден во друг и велите:
„Тој/таа прв/прва почна!“

Ученикот кој е страв и
трепет во училиштето ги
собра парите од твојот џеб и
те исмеја пред сите!

Родителот сака неговото
дете да остане дома и да
учи, а детето е уморно после
часови и сака да игра со
другарите.

Те исмеваат дека си смешно
облечен!

Од промоцијата на проектот

ВОЛОНТЕРСКИТЕ АКЦИИ - ПАТОКАЗ ЗА ГРАДЕЊЕ КУЛТУРА НА МИРОТ ВО УЧИЛИШТАТА

Воспоставувањето на култура на мирот претставува постепена ненасилна револуција, нови модели на општествата со промена на насилните традиции, на вредносниот систем, на ставовите и поведенијата на припадниците на заедницата. За градење на култура на мирот во едно училиште не е потребно само да се работи на намалување на агресивното однесување на учениците во училиштето, како на еден вид на нездраво поведение произлезено од постојното училишно уредување, туку треба да се менува постоечкото уредување во училиштата проткаено со насилство. Тоа би претставувало превенција од појава на агресивност и на тој начин не би имало потреба од понатамошната трансформација на агресивноста во ненасилни поведенија.

Културата претставува збир на различни активности кои ги вршат луѓето, секоја култура се менува и развива, а секое училиште има специфичен начин на размислување и стил на организирање на животот. Културата на мирот се определува како збир на вредности, ставови и однесувања кои го одразуваат почитувањето на животот, човековата личност и достоинство, правата на човекот, отфрлање на секаков вид на насилство, почитување на принципите не слобода, правда, солидарност, толеранција и разбирање како меѓу народите така и меѓу групите и единките, (УНЕСКО, 2000)

Создавањето на култура на мирот во училиштата не ги вклучува само наставниците и учениците туку ги вклучува сите субјекти кои се директно и индиректно вклучени во работата на училиштата, без разлика на националност, вероисповед, возраст, образование и сл. Со интеракција помеѓу личностите се формираат нови знаења, нови вештини и стилови на живеење, се менува погледот на светот, осмислувањето станува сложена целост, а личностите растат. Таквиот раст на личностите во училиштата е овозможен низ членството во волонтерските клубови и учеството во реализацијата на волонтерски акции.

Волонтирањето претставува вложување на сопственото време, знаење и искуство во одредена организација, фирма, компанија, здружение на граѓани или владина институција. Волонтирањето претставува извршување на определена активност врз основа на сопствената волја без очекување на парична или друг вид на добивка. Во учебната 2006/2007 год. во СОУ „Таки Даскало“ Битола во соработка со МКЦ- Битола формиран е Волонтерскиот клуб, кој успешно функционира до учебната 2015/16 год. Волонтерските акции се организираа во повеќе сектори а најчесто во областа на социјалната заштита и помош, заштита на животната средина, еколошки акции, организирање на хуманитарна помош, работа со млади, спорт. Членовите на волонтерскиот клуб доброволно пристапија кон активностите за давање услуги на одредени групи за што претходно е извршена адекватна припрема и селекција. За да се биде волонтер неопходно е ученикот да има добра волја, волјата претставува сила која го придвижува волонтерот кон нови искуства. Во текот на волонтерските акции волонтерите им помагаат на други лица но истовремено си помагаат и сами на себеси

си, проширувајќи ги сопствените знаења, вештини, запознаваат нови луѓе, стекнувајќи нови искуства. Во текот на волонтерските акции натпреварот помеѓу учениците е заменет со соработка, залагањата на учениците за личен успех, моќ и доминација заменети се со меѓусебна почит, слога, интегритет и хармонија. Целите на патот кон успехот се заеднички, во волонтерството не постои ЈАС наспроти ТИ, НИЕ наспроти ВИЕ, низ волонтерските акции не постои ривалство туку секој со сопствениот придонес чекори кон иста цел, задоволството и радоста од успехот се заеднички на тимот волонтери. Волонтерството им дава можност на младите луѓе да работаат во својата заедница, да ги подобрат вештините потребни да станат активни граѓани носители на позитивни промени во локалната заедница. Една од можностите за инвестирање во развојот на заедницата на која припаѓаме претставува волонтерството.

Учениците кои волонтираат ги подобруваат сопствените вештини, формираат нови општествени контакти, го прошируваат сопственото искуство и се поттикнува нивниот личен развој. Различни организации имаат различно гледиште за волонтерството, едни сметаат дека волонтерските акции претставуваат начин за негување на толеранцијата, интеркултурно учење, општествен и културен напредок во локалната заедница. Други организации на волонтерските акции гледаат како на убава можност за младите кои доаѓаат од неповолно опкружување како можност за нивен личен развој, усвојување на нови вештини и општествена реинтеграција за поединци. Волонтерството претставува начин на кој учениците активно се вклучуваат во општествените процеси - тоа е еден од најефикасните начини на партиципација на младиот човек во процесите

на развој на заедницата афирмирајќи ги најблагородните особини на личноста: слобода, подеднакви можности, безбедност и правда за сите, придонес кон заедницата, можност за помош на маргинизираниите групи, можност за пренесување на знаење и можност за учење од другите. Низ волонтерските акции се зајакнува чувството на заедништво и припадност, се намалува социјалната изолација и неправедноста на која се изложени. Волонтерските акции се патоказ за интеграција и вработување и претставуваат клучен фактор за реализација на основните вредносни принципи како што се праведност, солидарност, инклузивност и државност, принципи врз кои е заснована и современа Европа. Волонтирањето има голема важност во областа на меѓународната соработка и претставува потенцијал за понатамошно образование, вработување, развој и јакнење на европскиот идентитет.

Не стојте настрана, поддржете го волонтерството доколку сакате да успее генерацијата на која ѝ припаѓате. Ајнштајн рекол дека обврска на секој е да му врати на светот барем толку колку што од него зел или како што вели Цицерон: не е доволно да се стекнува знаење, туку треба истото и да се применува. А низ волонтерската работа на учениците дадена им е можност низ примена на сопствените знаења и потенцијали во соработка и позитивна комуникација да ги променат сопствените ставови, да се развие толеранцијата и солидарноста а со тоа имаме подобрување на квалитетот на животот во заедницата, променета свесност кај поединецот и придонес за развој на стабилноста во општеството. Глобалните промени ќе започнат со локални, а локалните промени со промени на поединецот во себе. Низ волонтерските акции се постигнува лична благосостојба и духовен мир.

Мирот не е состојба која може да се постигне еднаш за секогаш, мирот претставува развоен процес кој се одвива преку трансформација на конфликтите и конструктивно справување со нив.

Прилог: две волонтерски приказни.

МАРТИНКА ЗА СРЕЌА

Се започна со спојување на два конца - црвен и бел
Црвениот-полн со љубов - Белиот - чиста душа

На мал или голем одмор, пред и после час направивме мартинки, организиравме настан „Мартинка за среќа“- купи - продај - донирај, затоа што традиционално мартинката исполнува желба и носи среќа.

Сами остваривме средства за материјал и повторно работевме за да даруваме среќа... И украдовме насмевки од лицата на децата - затоа што овој ден 14-03-2015 за нив и за нас беше посебен.

ПРОЛЕТ ВО СЕЧИЈА ДУША

... таму каде што сме ние – некогаш беа и тие

Таму каде што се тие некогаш ќе бидеме и ние.
Волонтерите сплотени работевме со една цел:
Да им подариме топлина и љубов.

Во едно пролетно утро, се обидовме да им ја стоплиме душата.

Нашата креативност стана нивна радост.
Со топол збор и песна ја намаливме воздишката.

И повторно ја почувствувавме топлината на бабината рака!

Користена литература:

Маџовски Ј., Подготовка на професионална биографија и насловно писмо, УСАИД, Скопје, 2005

Ророви, А., Celic M., VOLONTERIZAM, Centar lokalne demokratije – LDA, Niš, 2011.

Шкарик О. Ненасилна трансформација на конфликти, Филозофски факултет, Скопје, 2006

Од промоцијата на проектот

*Елена Милошевска, психолог
ОУ „Гоце Делчев“ – Битола*

ИНТЕРНЕТ НАСИЛСТВО И МОРАЛНИОТ РАЗВОЈ ПЕРСПЕКТИВИ ЗА ИДНИ ИСТРАЖУВАЊА CYBER BULLYING AND MORAL DEVELOPMENT RESEARCH PERSPECTIVES

Како резултат на технолошкиот развој и глобализацијата, сведоци сме на се поголемото влијание на дигиталната ера врз секојдневието. Во таа насока, појавата на компјутерот и паметните телефони го направија користењето на интернетот и социјалните мрежи полесно од било кога со што се отвори една нова димензија на можностите за комуникација и социјализација. Дополнително покрај можностите за социјализација интернетот понуди и можности за брзо учење, личен развој но и забава и затоа денес сме сведоци на генерации зависни од позитивните придобивки на интернетот познати како „онлајн генерации“. Иако од една страна позитивните придобивки од интернетот се навистина големи, несомнено е дека истиот претставува и виртуелен простор кој овозможува ширење на несоодветни содржини, тероризам и насилство. Од секојдневната работа со ученици се чини дека помеѓу останатото интернетот овозможи насилството од школските ходници, игралиштата и парковите да се пренесе на социјалните мрежи.

Со оглед на недоволниот број истражувања на тема интернет насилство во контекст на примарните образовни институции во нашата земја, овој труд претставува сосем

краток осврт на поимите: интернет насилството како форма на традиционалното насилство и моралниот развој. Целта на трудот е актуализирање на овие поими со цел издвојување на можни перспективи за идни практични истражувања од страна на просветните работници и стручните соработници во Република Македонија.

На почетокот, со цел да дадеме конкретна дефиниција за поимот интернет насилство најдобро е да се навратиме на корените на традиционалното насилство. Се смета дека одредена индивидуа е малтретирана кога истата во континуитет е изложена на негативни акти од страна на друго лице или лица кои намерно иницирале, повредиле или предизвикале непријатност (Olweus D. 1993). Од оваа дефиниција може да се забележи дека за постоење на насилство клучни се три елементи и тоа: насилството мора да е со намера да се повреди другиот, актите на насилство треба да се повторуваат и да постои дисбаланс помеѓу нивото на моќ на насилникот и жртвата. Споменатите три клучни елементи се појавуваат и во дефинициите за интернет насилство. Дополнително, во понудените дефиниции за интернет насилство се појавуваат уште два елементи кои се чинат круцијални во разграничувањето на овие два поими. За разлика од традиционалното интернет насилство, насилното мора да се одвива преку интернет (социјални мрежи, блогови, смс пораки, е-пошта) и за разлика од традиционалното во случајот на интернет насилството насилникот често нема директен контакт со жртвата. Иако постојат голем број на дефиниции за интернет насилството, за потребите на овој труд може да се искористи општа дефиниција која предвидува дека: интернет насилство е насилно однесување на одредена индивидуа, со цел да се повреди, навреди или да се нанесе штета на друга индивидуа, преку користење на интернет

(Raskauskas&Stoltz, 2007).

И додека користењето на интернет доаѓа како логична разлика помеѓу традиционалното и интернет насилството, споменавме дека физичкиот контакт е вториот елемент кој ги разграничува двата поими. Ако се запраша повозрасната популација, водејќи се од своето искуство и перцепција за традиционалното насилство, истата тешко ќе го препознае интернет насилството како вистинска закана. Кога се зборува за насилство во контекст на примарното образование, оваа група најчесто ќе си претстави поголемо и посилно дете кое физички повредува или заплашува помало и послабо дете. Спротивно, кога се работи за интернет насилството, големината и силата на насилниците не е важна затоа што штетата се нанесува без физички контакт, со сокривање под фиктивни кориснички имиња и анонимни веб страници. Како резултат, насилниците се чувствуваат моќно и непобедливо. Дополнителен извор на моќ е леснотијата за пристап до жртвата и вклучувањето на општата јавност во актите на насилство. Со самото тоа што насилникот нема директен контакт со жртвата за време на нападот често не е свесен за штетата што ја предизвикува. Од тука многу се помали и шансите да почувствува каење или емпатија кон жртвата. Американската медицинска асоцијација го препозна и дефинираше интернет насилството како јавен здравствен проблем со долготрајни ментални последици, како за насилникот, така и за жртвата (NancyWillard 2011). Ниското ниво на самодоверба како и честото малтретирање од врсниците на училиште или од возрасните во својот дом, може да доведе до тоа жртвата на традиционално насилство да побара заштита и одмазда преку користење на интернет насилство. Дополнително објаснето е дека, откако еднаш жртвата на

традиционално насилство ќе воочи дека лесно може да ја достигне саканата цел со користење на интернет насилство, продолжува да практикува таквото однесување.

Моралниот развој и однесување се важни елементи за насилството воопшто, па така и на интернет насилството. Од тие причини би се осврнала на теоретскиот пристап кон моралниот развој кај децата. Пионерската работа на Пијаже во областа на моралниот развој е маркирана со неговото капитално дело „Морално расудување на детето“, кое во првата половина на дваесеттиот век е најсилниот поттик за понатамошни истражувања во оваа област, особено за истражувањата на Лоренс Колберг. Како епистемолог, Пијаже се интересира за процесот низ кој децата ги разбираат и почитуваат моралните правила и дали ваквите развојни факти можат да помогнат во разбирањето на формата и трансформацијата на етичките кодови во општеството. Клучен елемент во истражувањето на моралниот развој на децата е разбирањето на поврзаноста меѓу мислата и акцијата. Според Пијаже детето до својата четврта година е потполно асоцијално и аморално, но под влијание на развојот на сознанието и социјалното искуство тоа влегува во стадиум на хетерономна моралност кој трае од четвртата до седмата година од животот на детето. Во фазата на хетерономната моралност децата стриктно ги почитуваат правилата, бидејќи ги сфаќаат како непроменливи својства на светот кои не се контролирани од страна на луѓето. За прекршеното правило автоматски следува казна која е толку поголема колку што е поголем престапот. Моралните заповеди и правила во текот на првите години од животот на детето остануваат надворешни. Заради егоцентризмот на мислењето детето ги поставува како и физичките закони. Доколку на детето му

се даде доволно слобода за акција, тоа спонтано ќе излезе од егоцентризмот и целосно ќе тежнее кон соработка. За да дојде до квалитативна промена во моралното мислење не е доволно само претходно наведеното. Како пресуден елемент за натамошниот развој се јавуваат и врсниците. Подоцна на возраст од 7 до 10 години децата се наоѓаат во фаза на премин меѓу двата стадиуми. Карактеристично во овој период е што се јавуваат облици на мислење и од двата стадиуми. Со понатамошниот развој се достигнува степен на независно морално судење, односно стадиум на автономна моралност, која почнува од десеттата година (Попович. Б).

Колберг се согласува со делови од теоријата на Пијаже, особено со фактот дека моралниот развој се одвива во стадиуми. Тој смета дека поединецот може да суди само за еден стадиум повисоко од оној во кој се наоѓа. Неговата теорија содржи три нивоа и шест стадиуми кои се далеку покомплексни од стадиумите во теоријата на Пијаже. Напредувањето од еден кон друг стадиум е повеќе од обична тенденција кон раст и развој, бидејќи стадиумите се инваријанти секвенци и напредувањето низ истите е континуирано и последователно, резултат на интелектуалното созревање. Во центарот на моралноста се наоѓа правдата како основна вредност. Суштински концепт за разбирање на моралниот развој е концептот на интернализација, под што се подразбира развојна промена од однесување кое е контролирано од надвор кон однесување кое е контролирано од страна на внатрешните стандарди и принципи (Brkovic, A. D. 2000). Исто така Колберг издвојува шест фактори на развој од морална хетерономија до морална автономија:

- Можност за заземање на туѓо гледиште;
- Интелектуално поттикнување;

- Одговорност;
- Когнитивно - морален конфликт;
- Изложување на следниот повисок стадиум;
- Учество во праведна заедница.

За теориите на Пијаже и Колберг има и доста критики. Сепак не смее да се занемари генијалноста на истите. И покрај тоа што се создадени во период кога интернетот не постоел дури ни во имагинацијата, дека денес можат да се користат како појдовна точка во процесот на истражување на врските помеѓу моралниот развој и интернет насилството.

Се чини дека моралноста е важен фактор при обработката на поимот интернет насилство. Достапните трудови на оваа тема ја истакнуваат поврзаноста помеѓу овие два термини но бројот на достапни трудови е мал. Во случајот на Република Македонија, иако постои критична мисла и обид да се третира оваа проблематика бројот на релевантни истражувања е речиси незначителен. Прво постои недостаток на статистика за бројот на деца од школска возраст кои користат интернет и кои биле жртви од интернет насилство и затоа ова треба да е почетна точка на напорите за дополнително истражување на оваа тема. Второ, до сега во овој наративен труд востановивме дека постојат елементи на преклопување помеѓу традиционалното и интернет насилството. Исто така востановивме дека разликата која се појавува помеѓу двете форми се однесува на користењето на интернетот како медиум за употреба на насилството на веројатноста дека насилникот нема да го види ефектот кој го предизвикал кај жртвата со што се намалува можноста од појава на емпатија и вина, а со тоа се отвора можност за оддалечување од моралната одговорност. Затоа се поставува прашањето дали моралот

и моралното однесување може во целост да го објаснат интернет насилството или е потребна анализа и на други фактори, различни од моралноста која сосем соодветно го објаснува традиционалното насилство. Затоа факторите кои влијаат на зголемување или намалување на појавата на интернет насилство со акцент на моралноста, треба да бидат втора точка на идни истражувања. Трето од достапните трудови на темата интернет насилство може да се издвои дека интернет насилниците покажуваат тешки форми на маладаптивно однесување и често пати употребуваат комбинирани техники на традиционално и интернет насилство за малтретирање на жртвите, што резултира со широк спектар на негативни ефекти. Од тука се чини релевантно понатамошно квантитативно следење и испитување на појавата на комбинирани форми на манифестација на насилство кај учениците од школска возраст како и споредување на податоците со теориите на морален развој.

Како заклучок од претходно наведеното, може да се заклучи дека доколку се започне со користење на интернет од рана возраст во која се уште не е достигната зрелост и соодветна фаза на морален развој, се ризикува станување лесна жртва на интернет насилство или употреба на интернетот како алатка за спроведување насилство. Како што заклучивме моралниот развој зависи од возраста но и околината која ја сочинуваат родителите, училиштето и врсниците. Со оглед на важноста на оваа тема за општиот развој на децата, во основните училишта неопходно е зголемено вклучување на просветните работници во давањето на насоки за правилно и морално користење на интернетот. Со оглед на незначителниот број на трудови и литература кои ја третираат оваа проблематика во нашата земја, сметам дека се потребни дополнителни вложувања

на научно - истражувачки напори. Иако можностите за истражување на оваа тема се чинат неограничени овој труд посочува дека перспективите за истражување на интернет насилството со цел создавање на база на релевантни податоци треба да вклучат: квантитативна анализа на користењето на интернет кај популацијата во примарното образование, анализа преку експерименти и истражувачка работа на факторите кои влијаат на интернет насилството со акцент на моралноста, анализа на случаите на комбинирана употреба на традиционално и интернет насилство.

Користена литература:

Brkovic, A. D. (2000). RAZVOJNA PSIHOLOGIЈ. Uzhice: Lapchevic.

Попович, Б. (1973). УВОД У ПСИХОЛОГИЈУ МОРАЛА. Београд: Научна Книга.

Olweus, D. (1993) *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell Publishers

Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.

Willard, N. (2011). School Responses to Cyber bullying and Sexting. *Brigham Young University Education and Law Journal*, 2011(1), 5th ser. Retrieved January 3, 2011, from <http://digitalcommons.law.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1283&context=elj>

НАМАЛУВАЊЕ НА НАСИЛСТВОТО ВО УЧИЛИШТЕТО - КАКО ДА СЕ СМЕНАТ НЕШТАТА

Чувството на сигурност и безбедност на децата во училиштето, како основни човекови потреби и права, можат сериозно да бидат доведени во прашање како последица на раните искуства на насилство врз нив. Насилството врз децата е еден од најсериозните проблеми кои го загрозуваат нивниот развој, здравјето, добростостојбата, основните права, достоинството и можат да го доведат во опасност детскиот живот. Насилството се случува насекаде: во домот, училиштето на улица. Голем дел од насилничкото однесување врз децата останува скриено. Децата се плашат да го пријават насилството поради поврзаноста со насилникот или насилството воопшто не го сметаат за нешто погрешно или невообичаено, туку го прифаќаат како неопходна и оправдана казна за своите постапки. Низ историјата, а и денес во различни култури физичкото казнување било и е еден од начините на дисциплинирање и воспитување на децата како во семејствата така и во училиштата.

Во денешно време постои општоприфатена перцепција дека насилството е во пораст, вклучувајќи го и училишното насилство. Училиштата се комплексни организации кои извршуваат повеќе функции. Првентивна функција на училиштето е образовната, но покрај неа се очекува училиштата да извршуваат и социјализација. Од училиштата се очекува справување

и минимизирање на насилството. Важно е да се направи самовалуација во училиштето која насилството ќе го гледа пошироко и сèопфатно. Самовалуацијата треба да биде позитивно искуство за сите членови на училишната заедница, преку неа да се идентификуваат силните страни на училиштето и областите кои треба да се подобрат.

Програма за превенција од насилно однесување (сèопфатна програма за справување со насилство на училишно ниво)

За полесно да се справиме со насилничко однесување најнапред ги дефиниравме облиците на насилно однесување на учениците и возрасните кои се сметаат за физичко и психичко насилство со особен акцент на сексуално вознемирување. Учениците треба да знаат дека насилство е секоја намерна употреба на физичка и психичка сила во форма на закана, употреба на сила насочена кон себе си, други лица или група кое завршува со физичка повреда, смрт, психичка штета, нарушување на развојот и загуба.

Позитивната училишна средина без насилство и без казни им ги обезбедува правата и должностите на сите субјекти во училиштето како на наставниците така и на учениците. Со цел да се обезбеди средина која ќе создаде услови за превенција од насилство (намалување на причините и факторите кои предизвикуваат насилно однесување) и средина во која ќе се создадат услови и капацитет на субјектите за справување со насилство, ОУ „Св. Кирил и Методиј“ - Битола, неколку години наназад развива политика за справување со насилство врз основа на искуствата, согледувањата и проблемите што секојдневно се појавуваат во работата на училиштето. Во креирањето на политиката беа вклучени учениците,

родителите, наставниците, педагогот, библиотекарот, помошниот и административниот персонал и директорот. Сите нови сознанија кои ќе произлезат од применувањето на оваа политика ќе бидат земени предвид при нејзино следно ревидирање.

Училишната политика за превенција и справување со насилство во училиштето ги зема предвид сите останати Политики и Процедури кои се однесуваат на различни аспекти од работата на училиштето, а се поврзани и имаат директно влијание врз превенцијата и справувањето со насилството:

1. Кодекс на однесување на наставниците;
2. Кодекс на однесување на учениците;
3. Кодекс на однесување на помошниот и административниот персонал;
4. Кодекс на однесување на родителите;
5. Куќен ред на училиштето;
6. Пишан документ во кој се дефинирани сите форми на однесување на учениците и возрастите кои се сметаат за физичко и психичко насилство со особен акцент на сексуално вознемирување: телесно или физичко казнување, психичко казнување, малтретирање, сајбер малтретирање, вандализам, сексуално и родово насилство;
7. Подигање на свесноста за видовите на насилство кај наставниците, учениците, родителите и пошироката заедница;
8. Мерки за превенција на насилство и справување со причините за појава на насилство:
-Обезбедување на еднакви можности за учениците од социјално загрозувани семејства за правилен социјален и општествен развој кој е неопходен за социјализација на учениците и процесот на учење (подржано со документите: Обезбедување на материјални средства за

ученици од социјално загроени семејства, Акционен план за обезбедување и доделување на средства за ученици од социјално загроени семејства);

-Еднаков третман на сите ученици од страна на наставниците и целокупниот персонал во училиштето;

-Обезбедување на правичност при наградување и изрекување на казни;

-Наградување и промовирање на постигнувањата и успехите на учениците и наставниците според пропишаните училишни процедури: Процедура за доделување награди и пофалби за ученици, Процедура за избор на првенец на генерацијата, Правилник за избирање на најдобри наставници во тековната година;

-Еднакви можности на сите ученици за вклучување во активностите на училиштето, (слободни активности, натпревари, хуманитарни акции, спортски и културни манифестации, приредби како на пример во прославата на патрониот празник учествуваат сите ученици);

-Почитување и прифаќање на разликите помеѓу учениците преку Политиката за прифаќање и промовирање на мултикултурализмот;

-Развивање на чувство за емпатија кај учениците (да сочувствуваат со своите соученици);

-Развивање на критичко размислување кај учениците;

-Дежурства на наставниците;

9. Почитување на Законот за основно образование - член 53 кој гласи забрането е телесно и психичко малтретирање на ученикот;

10. Контрола на почитувањето на Кодексите и мерките за превенција на насилство и санкции за справување со насилство;

11. Обезбедување на училиштето;

12. Изрекување на педагошки мерки на учениците

кои ги прекршуваат правилата за однесување според Правилникот за педагошки мерки;

13. Изрекување на дисциплински мерки за наставниците кои ги прекршуваат правилата за однесување според Статутот на училиштето и Процедурата за следење на почитувањето на кодексот;

14. Соработка и разрешување на проблеми:

-Поголема соработка на учениците со наставниците (разговори, известување, дружење);

-Водење разговори, советување со училишен педагог и психолог, компромис, дружење, заеднички екскурзии, зближување, редовност во наставата и Процедури за следење на редовноста и причините за отсуства на учениците;

-Зголемена контрола и воспитување од страна на родителите соработка родители – училиште, родителите почесто да го посетуваат училиштето;

-Соработка со локалната заедница и други институции и организации со цел да се овозможи целосна општествена грижа и заштита на правата на децата соработка со Полиција, Центар за социјална работа, школска превентива);

15. Едукација на ученици, наставници и родители:

-Реализирање на часови на кои ќе се разговара со учениците за опасностите и последиците од насилничкото однесување (работилници, образование за животни вештини на часот на одделенската заедница);

-Активности за запознавање и почитување на различностите меѓу учениците (етнички, родови, културни);

-Развивање на способност кај учениците успешно да се справуваат со секојдневните предизвици, стресови и несреќи. Им се покажуваат позитивните алтернативни

начини со кои може да се одговори на опасностите и предизвиците;

-Реализирање на едукативни работилници и предавања организирани од локалната заедница и други институции и невладини организации со цел да се овозможи целосна информација (Полиција, Здружение - Семпер, Центар за социјална работа, школска превентива);

-Организирање на игри со учениците за спречување на конфликти: Што ќе се случи ако се соочиш со насилник? Што ќе направиш? Учениците учат како да се справуваат со стресни, непознати или комплексни ситуации, се ставаат во улога на други ученици со цел да се поттикне сочувствување (емпатија), да се биде во кожата на другиот, да зборуваат како се чувствувале;

-Насилните дејствија и зборови колку и да се „небитни“ нема да се толерираат. Постојаното спроведување дисциплински мерки по некој прекршок направен на училиште, претставува јасна порака до учениците дека злоупотребата и непочитувањето на училишните правила на поединецот е недопустливо;

-Почитување на разликите - секој има право да биде почитуван заради тоа што е;

-Развивање и подобрување на професионалните компетенции на наставниците за препознавање, превенирање и справување со насилно однесување;

-Едукација на вработените за разрешување на конфликтни ситуации;

-Реализирање работилници за родители;

16. Одржување на слободни активности, секции и работа на проекти во училиштето поврзани со превенција и справување со насилство.

Посебно место во справувањето со насилството во нашето училиште има Професионалната заедница за

постојано учење за намалување на насилството. Целите на оваа заедница се: едукација на родителите, наставниците и учениците, подигнување на свесноста за насилството на повисоко ниво идентификување на насилно однесување кај одделни ученици информирање за видовите насилно однесување, откривање на жртви на физичко и психичко насилство, активирање на учениците за поддршка и помош на жртвите на насилство, вклучување на проблем-учениците во училишни наставни и воннаставни активности на училиштето како мерка за намалување на насилството.

Од работилниците

Од промоцијата на проектот

НИКОЈ НЕ МИСЛИ ЈАСНО СО СТЕГНАТИ ТУПАНИЦИ

Справување со лутината како начин за управување со конфликтите

Вовед

Општеството не промовира здрава стратегија која ќе се осврне на бесот, лутината и конфликтот. Свесни сме, а и истражувањата покажуваат дека младите луѓе се под влијание на прикажување насилство во медиумите, насилство на Интернет, Сајбер насилството на социјалните мрежи и насилството што тие го гледаат секој ден во општеството. Практиката покажува дека конфликтите и насилството во училиште се јавуваат поради провокација од соучениците, потоа за да се импресионираат другите (да се биде важен, главен да не се биде кукавица), потоа момчињата многу повеќе стапуваат во конфликти во училиште отколку девојчињата. Во последно време многу честа е појавата на (т.н. банди - групи на ученици со еден водач) кои постојано се во конфликтни ситуации и тие ги решаваат со тепачки и насилно однесување во училиштето, а и надвор од него.

Главен дел

Ние мораме да им помогнеме на младите луѓе да научат дека има и позитивни начини да се решат проблемите. За да се справат со предизвиците на растење во овој комплексен свет, младите луѓе мораат да научат

определени есенцијални животни вештини за справување со конфликтите. Ефективниот одговор на конфликтот вклучува разрешување на проблемите и одбегнување на опасни конфронтации. Заради тоа во нашето училиште беа спроведени работилници на кои учениците учеа техники на позитивни стратегии за справување со лутината, бесот и гневот заради одбегнување на конфликти и разрешување на проблемите. Овие работилници беа спроведени кај учениците од VI и VII одделение. Имено ако се знае дека постојат претпоставки кои се засновани на последните истражувања за разрешување на конфликтите и превенцијата на насилство кои и беа основа на нашите работилници за справување со лутината и бесот. На нив учениците учеа дека:

-Конфликтот е дел од животот и составен дел на секој однос;

-Лутината е природно и интензивно чувство на фрустрација која е придружена со физичка реакција;

-Лутината може да биде конструктивна и да произведе здрави решенија;

-Лутината е моќна емоција која ако не е контролирана мошне брзо може да доведе до насилство;

-Насилството е неприфатлива форма на лутината и конфликтот;

-Почитта и толеранцијата за расните, етничките, половите, хендикепирани и лица со посебни потреби се неопходни за мирно разрешување на конфликтите.

Цели

Цел на работилниците беше учениците да бидат посвесни за работите и ситуациите што предизвикуваат лутина, за физичките промени што настануваат при лутината и за нашите избори како ние одговараме на

лутината. Со анонимната поговорка која ќе не води низ активностите „Лутината е една буква далеку од опасноста“ ги воведуваме учениците да разберат дека луѓето одговараат различно „кога ќе се прелие чашата“.

Активности

Им се објаснува на учениците дека лутината е еден природен одговор кога нашите потреби не се задоволени, кога нашето мислење се разликува од нечие, кога сме навредени, омаловажени, или засрамени. Еден од најдобрите начини да се разреши конфликтот по мирен пат е да се справиме со нашата лутина на позитивен начин. Тоа можеме да го направиме преку препознавање на тоа што не прави лути, и како лутината влијае врз нас физички. На учениците им се објаснува дека лутината може да почне со надворешни настани или со наши сопствени внатрешни мисли. Се бара од учениците да бидат посвесни и да размислуваат за лутината. Потоа се бара од нив да идентификуваат 5 работи кои други луѓе ги прават или кажуваат, а тебе те лутат). Се бара од ученици доброволци да поделат некои примери. (Пример: кога други ми се потсмеваат, имаат негативни забелешки за мене или моето семејство). Одговорите на учениците се пишуваат на табла. Им објаснуваме дека овие настани можат да се наречат надворешни „кратки споеви“. Потоа се бара од учениците да си кажат некои работи со кои ја зголемуваат својата лутина. (Пример: Тој наставник не ме сака, или јас заслужив повисока оценка, Никој не го цени тоа што јас го правам.) Напишете ги овие одговори внатре во главата. Објаснете дека овие мисли се внатрешни „кратки споеви“. Кога продолжуваме да размислуваме со негативни мисли за настанот, нашата лутина се зголемува и покрај тоа што ништо не е сменето во врска со неа. Се истакнува дека

како што се изградува нашата лутина, ние почнуваме да чувствуваме физички реакции. Се прашуваат доброволци да именуваат некои од физичките симптоми кои ги наведоа во нивните работни листови за Размислување за лутина. Се пишуваат на табла и се објаснува дека напнатиот настан предизвикува адреналинот да проструи низ нашите тела. Адреналинот предизвикува побрзо дишење, побрзо чукање на срцето, напнати мускули. Се објаснува дека кога луѓето се лути и напнати, кажуваат работи за кои покасно жалат, повредуваат нечија чувства, кршат работи, влегуваат во конфликти и физички пресметки. Им кажуваме на учениците дека сите можеме да ги избегнеме овие негативни последици ако знаеме како да одржиме самоконтрола и да се справиме со нашата лутина на позитивен начин. Учениците кажуваат што значи да се има самоконтрола. Со пораката „Никој не мисли јасно со стегнати тупаници“ се кажува дека на луѓето им е потребна самоконтрола и справување со нивната лутина. Губењето самоконтрола е овозможување на другите да имаат контрола над Вас. Ние имаме потреба да се справиме со лутината која ја доживуваме, за да одговориме позитивно во конфликт и да го решиме полесно. Лут, агресивен одговор може да води до насилство. На учениците им се објаснува дека кога се чувствуваме лути, треба да се справуваме со лутината. Се изложува ПИН пристапот. На учениците им се читаат чекорите на ПИН пристапот:

П-Препознај ги своите сигнали на лутина (Сознај, на пример дека мускулите ти се напнати или лицето ти е црвено, се препотуваш, крцкање на забите, тресење на рацете, чувство на нестрпливост);

И-Идентификувај позитивен начин за размислување за настанот. (Можеш да си кажеш дека забелешката не е вредна за да се вознемириш);

- Ова некогаш ме возбудува, но денес ќе се справам со тоа.
- Нема да го сфатам ова сериозно.
- Тоа што ќе се налутам нема да ми помогне да ја решам оваа ситуација.
- Го поседувам тоа што ми е потребно за да останам смирен во оваа ситуација.
- Н-Направи нешто конструктивно за да се смириш.
- На лице место:
- Изброј до 10!
- Вдиши длабоко!
- Прашај за време да се смириш!
- Напушти ја ситуацијата!
- Кога имаш време:
- Разговарај за твоите чувства со некого кој не е инволвиран!
- Слушај музика!
- Прошетај!
- Напиши писмо до некого објаснувајќи колку си лут и потоа поништи го!
- Читај книги (смешни, забавни, поучни, научни)!
- Имај хоби!

Се печати П, И и Н на различни листови. Се бара од учениците да дадат примери за секој чекор. Ние ќе го употребиме ПИН пристапот во работилницата за да можеме да се справиме со нашите мисли и постапки во конфликт. Тој ќе ни помогне да ги надминеме нашите ин-терперсонални конфликти.

После објаснувањето на ПИН пристапот учениците дискутираат за тоа дали досега применувале некои од наведените точки кога биле во ситуации на лутина и бес за да спречат конфликтни ситуации. Некои ученици изјавуваат дека и без да ги знаат претходно, применуваат некои од наведените техники (ја напуштаат ситуацијата, не

ги засега ситуацијата, се воздржуваат). Дел од учениците кои не можат да го контролираат бесот, влегуваат постојано во конфликтни ситуации. За нив ќе биде многу значајно нагласувањето на самоконтролата и станувањето свесен за својата лутина и како да ја контролираат преку ПИН техниките.

Потоа следуваа активности, во кои учениците беа поделени во шест групи по четири ученици и пишуваа во своите работни листови „Ситуации на лутина“. Секоја група се обележува со А, Б, Ц, Д, Е и Ф прилог на ситуации на лутина. На групите им се дава по 5 минути да дискутираат и да ги комплетираат „Ослободи се од твојата лутина - работни листови“, опишувајќи ги начините преку кои тие ќе се ослободат од својата лутина во секоја од ситуациите. При тоа им се даваат конкретни ситуации на лутина кои довеле до конфликти кои се случиле меѓу учениците. Тие требаше повторно да се справат со лутината применувајќи ги техниките кои ги научија. Се одбираат ситуации по случаен избор од работните листови и се повикуваат тимовите да ги читаат решенијата на ситуациите. Овој пат учениците применувајќи самоконтрола и ПИН техники ги решаваа конфликтните ситуации по мирен пат.

Се резимира преку објаснувањето дека ПИН пристапот функционира бидејќи ни дозволува да се справиме со нашата лутина и да имаме повеќе контрола врз она што се случува во нашите животи.

Заклучок

Ние не можеме да ги стопираме случувањата на конфликтите и не можеме да контролираме што прават другите луѓе, но можеме да избереме како да одговориме на нашата лутина за да ги избегнеме и да управуваме со конфликтите на позитивен начин.

ЧЕКОРИ ДО НЕНАСИЛНО УЧИЛИШТЕ

Една од обврските на училиштето е да му обезбеди здрава и безбедна средина за учење и престој на учениците. Од тука произлегуваат сите следни активности кои ги превзеде ОУ „Тодор Ангелевски“ од Битола, за да обезбеди непречено и безбедно следење и реализирање на воспитно-образовниот процес во училиштето.

За таа цел најпрво се формира тим кој го сочинуваа директорот, стручен соработник психолог, двајца наставници од предметна и од одделенска настава и тоа по еден од централно и подрачните училиште. На почеток го дефиниравме поимот „насилство“ кое во училиштето може да се сретне во облик на физичко насилство-однесување при кое на други лица им се нанесува физичка болка или повреда и психичко насилство-однесување при кое се повредуваат чувствата и достоинството на други лица. Потоа направивме табела, (со цел да го детектираме постоењето на насилството и во колкава мера) во која од една страна се облиците на насилство, а на друга, скала од 1 до 5 во зависност од тоа колку е сериозно застапен наведениот облик на насилно однесување (1 не е проблем – 5 сериозен проблем).

Облик на насилство	Скала
Физички напад на ученик врз ученик	
Малтретирање и заплашување меѓу учениците	

Вербална агресија меѓу учениците	
Исмејување и навредување	

Откако беше детектирано постоењето и степенот на сериозност на насилството во училиштето, пристапивме кон изготвување на модел за подобрување на климата во училиштето преку дадени активности на три нивоа. Пред да пристапиме кон реализирање на активностите по нивоа, на Наставнички совет беше донесена одлука за зајакнување на дежурствата во училиштето, односно зголемување на бројот на дежурни наставници во холовите (по двајца наставници), од кои во ходникот на првиот кат, двајца наставници од одделенска и еден од предметна настава, а на вториот кат, двајца од предметна настава. (Дотогаш дежураа по еден наставник на кат).

Потоа се премина кон дефинирање на активностите од првото ниво, насочени на информации за присутноста на проблемот на средби на одделенските и родителските совети преку презентација на Протокол за следење на облиците на однесување меѓу учениците и Процедура за постапување во случај на појава на било кој облик на насилно однесување во училиштето. За оваа цел беа изработени флаери наменети за ученици, наставници и родители.

Од овие документи произлегоа елементи кои не упатуваа на фактот дека ни е потребна корекција на Кодексот на училиштето со што веќе се активираа и активностите на второто ниво, а тоа е вклучување како на целокупниот персонал, така и на учениците. Посебен акцент на ваквото однесување беше даден на часот на одделенскиот раководител. Резултат на ваквата заедничка активност се ревидираните точки во кодексот на училиштето:

-Не ги навредувај и не се однесувај насилно кон помалите и послабите ученици;

-Ученикот не смее да врши психичко и физичко малтретирање на учениците и вработените во училиштето.

Третото ниво на соработка се анимира преку сèопфатната училишна политика за ненасилство со која беа запознаени и вклучени родителите без чија подготвеност за соработка не би можеле успешно да го применуваме таквиот модел на организација во училиштето.

Од дотогашната практика во работата во училиштето ни се наметна фактот дека доколку сакаме нешто позитивно да промениме потребно е да „изградиме“ систем на поддршка на учениците кои покажуваат насилно однесување. Акцентот го ставивме на мотивацијата. Односно да градиме систем за повратна информација и наградување, како вербална така и пишана. Тука опфативме мотивирачки предавања, мотивирачки стратегии за прифаќање и поддршка на потребите на поединци, награди и пофалби, стратегии за канализирање на гневот и работилници за социјални, емоционални и бихевиорални вештини. Овие вештини се темелат на пет клучни области: самосвест, емпатија, справување со чувства, мотивација и социјални вештини.

При тоа се определивме за репаративен приод при разрешување на конфликтите. Во зависност од насилниот чин и бројот на вклучени ученици, средбите беа индивидуални, групни или средби во кои покрај медијаторот, (стручен соработник), ученикот, учествуваа и наставник или родител. На индивидуалните средби насочени кон разрешување на насилното однесување најпрво е делувано на емоционалната интелигенција на ученикот, односно негово самоосвестување. Тука ефект имаа репаративните прашања од типот: „Што се случи“?; „Како се случи“?;

„Како се чувствуваше тогаш“?; „Како да ја поправиме штетата“?.

На овој начин учесникот во насилниот чин го поттикнува да ја осознае направената штета и преземање на одговорност. Овде морам да истакнам дека за доаѓање до ваквите решенија не е можно да се постигне преку една индивидуална средба, туку дека тоа е подолготрајна постапка која вклучува примена на повеќе техники за разбирање на чувствата.

Групните советувања функционираа како работилници на кои посебен акцент ставивме на развивање на вештините на комуникација преку активно слушање-зборување. Потоа разработувавме стратегии за решавање на конфликти, преку идентификување на насилниот акт, негово дефинирање, бура на идеи за можни решенија и донесување на заедничка одлука за најдобро решение. Во работилниците покрај учениците учесници во насилен чин, задолжително се вклучени ученици кои се претседатели на класови, а кои беа претходно задолжени да изработат плакат-постери на тема „Насилството во училиштето“. На овие работилници ги презентираа своите проекти, како вовед во проблемот. Во работниот дел следат „идеи за помирување“, каде по пат на бура на идеи (каде се вклучени и учесниците на насилен чин), се запишуваат на флипчарт табла идеи за помирување. На крај од работилницата се избираат две идеи, се делат учесниците во две групи. Секоја од групите има за задача да напише кратко сценарио на тема на „идејата за помирување“. Работилницата завршува со учење како да разрешуваме конфликти по пат на играње на улоги. Ова е само еден од примерите за групна работилница за разрешување на конфликти. Таканаречените водачи во групите се ученици од повисоките класови кои поседуваат добри вештини

на комуникација, но по претходна добра соработка и подготовка со психологот.

Подготвеноста за соработка на родителите нè овозможи успешно да го применуваме моделот на организација за подобрување на климата во училиштето. Посебно укажувам на помошта која ни беше укажана при земањето во предвид од страна на законодавецот. Советувањето со родители да го доведе на ниво на законска одлука и задолжение. Бидејќи да бидеме искрени дека најголема поддршка и соработка добиваме од родителите на солидните ученици, додека оние кои ни требаа во процесот на разрешување на конфликти, тешко доаѓаа на училиште иако повикувани.

Добрата страна на овој модел на ненасилно училиште е неговата одржливост, што ни е појдовна основа и со тек на време само го надградуваме со нови сознанија за подобро справување со насилството во училиштето.

Од промоција на проектот

Фани Димитровска Асим, психолог
ДСЗУ „Кузман Шапкарев“ - Битола

БУЛИНГ – ВРСНИЧКО АГРЕСИВНО ОДНЕСУВАЊЕ

„Вашите деца не се ваши деца.
Тие се синови и керќи на самиот копнеж за живот за себе.
Тие настануваат низ вас, но не од вас,
И иако се тие со вас, тие вам не ви припаѓаат.
Можете да им ја дарете вашата љубов, но не и вашите
мисли.
Вие можете да ги вдомите нивните тела, но не и нивните
души,
Бидејќи нивните души живеат во куќата на утрешнината,
која вие не
Можете да ја посетите, дури ни во соништата ваши.
Вие можете да тежнеете да бидете како нив, но не терајте ги
нив да
Бидат како вас.
Зошто животот не се враќа назад, ниту се задржува во
минатото.
Вие сте лакови од кои вашите деца како живи стрели
Се напред отфрлени.
Стрелецот ја гледа метата над патеката на бесконечноста,
И тој ве свиткува со неговата сила за стрелата негова да
летне брзо
И далеку.
Нека вашето свиткување во рацете на стрелецот ви биде
задоволство

Зошто иако ја сака стрелата што лета, тој исто така го сака
лакот
Кој е мирен.“

(„Пророкот“, Калил Гибран)

Детето е татко на човекот, рекол Зигмунд Фројд. Секоја личност треба да биде свесна за ова, а исто така треба да бидеме свесни дека грижата за децата е на нас возрасните. И тоа не само како стручни лица, родители или блиски на децата, туку како возрасни, свесни, цивилизирани и разумни лица. 20. Ноември 1954 година Генералното Собрание на ООН ја усвојува Декларацијата за правата на децата. На 20 Ноември 1989 година е донесена Конвенцијата за правата на децата. Во Конвенцијата се зборува за обврските на возрасните во однос на децата, како и за обврските на бројните институции во однос на заштитата на децата. Назначено е дека детето поради неговата телесна и ментална незрелост има потреба од посебна заштита и грижа, вклучувајќи соодветна правна заштита, пред и после раѓање. При донесувањето на сите одлуки и извршување на постапки кои влијаат на детето или на децата како група, најважна мора да биде добробитта на децата. Тоа се однесува на оние кои ги носат одлуките во владините, управните или законодавните тела, така и на одлуките кои ги носи семејството. Конвенцијата е голем и разнолик инструмент на различни права, со кои меѓу другото покажува дека хиерархија на детски права не постои, сите тие права се потребни за детето, за да може да се развие во целосно зрела психо-физичка личност.

Булинг однесување, во буквален превод од англиски јазик, би значело силециство, врсничко агресивно и

насилно однесување, малтретирање, тероризирање и сл.

Дефинирањето на булингот вклучува три компоненти:

- Свесно агресивно однесување кое вклучува негативна несакана акција;
- Вклучува модели на однесување кои се повторуваат;
- Небалансираност или нерамнотежа на моќта на силата.

Детската личност е под булинг однесување од страна на друг врсник или врсници, кога е изложена постојано или повремено, на негативни акции и делување од страна на едно лице или група.

Лица за кои може да се каже дека се жртви на булинг однесување или практикуваат булинг однесување, се ученици од основно или средно училиште, а исто така во оваа група спаѓаат и студентите.

Булинг однесувањето може да има повеќе форми и според тоа постојат повеќе видови на булинг:

- Вербален булинг;
- Физички булинг;
- Булинг преку социјална исклученост или изолација;
- Интернет булинг;
- Булинг преку присилно земање на пари или други материјални предмети од една личност;
- Булинг однесувањето претставува да се биде загрозен, форсиран или присилен, да се направат одредени работи кои ги бара булинг личноста;
- Расистички булинг;
- Сексуален булинг.

Постојат многу причини за булинг однесување, но најчести причини се:

- Силна потреба за моќ и негативна доминација;
- Таквите лица наоѓаат задоволство во предизвикување на

повреди и страдање на други лица;

-Тие лица, многу често се наградени на некој начин за своето однесување, со материјална или психолошка награда;

-Овие лица имаат позитивен став кон насилството, многу се импулсивни и агресивни, немаат никаква емпатија, а исто така се агресивни и кон професорите во училиштето и кон родителите.

Од огромно значење се начинот и знаците на кој може да се препознае лицето кое трпи или е жртва на булинг однесување. Тоа се следниве знаци: оштетена облека, недостасуваат делови од облеката, имаат телесни повреди, имаат мал број на пријатели, се плашат или избегнуваат да одат на училиште, не се вклучуваат во организирани спортски активности, бараат и избираат нелогични патишта кон својот дом, го избегнуваат автобусот како превозно средство, најчесто се тажни и депресивни, имаат чести главоболки и стомачни болки, имаат проблеми со спиењето или лошо сонуваат, се јавува губење на апетит, најчесто се анксиозни, уплашени и сл.

Најзначајно во вакви ситуации е правилно препознавање на булинг однесувањето и навремена реакција од страна на стручните служби, останатите вработени во училиштето, родителите, другите деца во опкружувањето и други лица кои се во контакт со децата. Непрепознавање на булингот или ненавремена реакција може да има многу негативни последици за детската личност, а во некои ситуации и фатални, смртни последици.

Превенцијата е многу значајна кога станува збор за булинг однесување, и примарната и секундарната превенција. Организирање и одржување на едукативни настани и работилници, за сите вработени во образовните институции, посебна едукација за стручните служби,

за медицинскиот персонал, за родителите, за децата и за сите лица кои се, на било каков начин во контакт со децата. Значајно е правилното препознавање на булингот, навремената реакција, а исто така и работата со децата кои се жртви на такво однесување, а и со лицата кои го извршуваат булингот, советодавна и психотерапевска работа со семејствата на овие групи на деца.

Комуникацијата и претходно, правилно воспоставениот однос на доверба, почитување и сигурноста се многу значајни елементи во препознавањето и во навременото реагирање, кога станува збор за булинг однесување.

Медиумите исто така имаат голема и значајна улога во препознавањето и во запознавањето на населението со различните облици на агресивно и насилно однесување, па и со булинг однесувањето.

Секогаш треба да бидеме свесни дека не можеме во целост да ги искорениме негативните појави во општеството, но можеме да ги препознаваме, да ги спречуваме и навремено да реагираме. Посебно, во ситуации во кои се засегнати децата, и во кои последиците можат да предизвикаат трајни негативни последици.

Од работилниците

Нина Тасевска - психолог
„Државно музичко училиште“ - Битола

ПОЗИТИВНАТА СТРАНА НА КОНФЛИКТИТЕ КАЈ СРЕДНОШКОЛЦИТЕ ОД УМЕТНИЧКИТЕ УЧИЛИШТА

-скината страница од душата на еден ученик-

Конфликтите се соочување, борба на две спротивставени страни на одредена тема, за одредена појава. Конфликтот е и несогласување, војна и најчесто во негативен контекст разбран, толкуван феномен. Се зборува за конфликт меѓу завојувани страни, меѓу држави, меѓу политички лидери, а основата на сите тие општествени појави е во самиот човек, во личноста од најмали нозе. Што изродува спротивставувањето? Дали е можно позитивно разрешување на „борбата“ во детето, ученикот, во нас како возрасни. Дали мора едната страна да падне мртва?

Уметничката душа на музички талентираното дете со самото сознание дека поседува нешто што другите деца го имаат сосема малку или го немаат воопшто, се распркува меѓу адолесцентските желби, потреби, нагони и барањето од опкружувањето да се „воздигне“ способноста, талентот, жарот, за да се изгради нешто помоќно, поголемо, што ќе остане за сите времиња во микро и макро општеството.

Во уметничките училишта наставата, вниманието кон ученикот, начинот на работа и уште многу други параметри се засегнати на начин поразличен од останатиот тип, вид на училишта. Учениците се веќе селектирани,

предиспонирани за одредена област од уметноста (да речеме музиката) и цела ангажираност на младата, кривката личност е насочена кон себеостварување и себенадминување. На тој пат, пречки безброј. Конфликти. Внатрешни, надворешни... Конструктивни, деструктивни... Ја оставаме негативната страна за војувачите, за песимистите, за душегрижниците. Од што произлегува среќа, полет, сила, енергија? Кога се раѓа убавина? Во творештвото на многу еминентни уметници од борбата, од трагедијата, од војувањата, од смртта произлегла инспирацијата за музички дела, ненадминливи ликовни творби, изведби...Конфликтот раѓа безгрешна еволуција на личноста.

Борбата со самиот себе

Во нас постојат безброј ЈАС, помали, поголеми, потврди, помеки, безгрижни, загрижени. Има такви кои нè колебаат за тоа зошто сме тука. Ти не можеш да ја отсвириш Бетовеновата Патетична соната или ти немаш потенцијал да отпееш арија од Моцартовата „Волшебна флејта“. Борбата почнува. Јас можам, затоа сум ученик во музичко училиште, вежбав неколку недели...Толку сум самоуверен и паметен и способен, но кога застанувам на сцена некој демон ми ги парализира рацете. Се борам и некогаш победувам јас, некогаш некој друг јас. Но, јас растам...Сакам да учам за музика, да бидам пијанист, но сакам и да програмирам, да го расклопам компјутерот и да го проучам секое делче од него. Секоја одлука ќе биде добра за општеството во кое живеам. Јас ќе бидам или ќе бидам. Нема трета опција.

Борба со возрастните

Притеснети од барањата на наставниците, родителите, викаме, се конфронтираме, докажуваме, се бориме за независност, за место, за глас. Се носиме со обврските, но детството сè уште е тука, пријателите, групата нè вика, правилата нè викаат. Сакаме кафе, разговор, прошетки, ноќни клубови, симпатии, но сакаме и сцени, раскошни фустани, декорирани бини, аплаузи, почит, внимание. Се бориме за место во нас и во космосот. Ке се најдеме некаде, на крајот, во убав топол дом со семејство, скромна работичка... Или, пак, во Опера хаус, Берлинската филхармонија, во Виена или Токио. Нема трета опција.

Борба со врничката група

Различни личности - карактери и емоции, различни пристапи, различно воспитување, различен потенцијал – конфликт. Различно чувствување, различно опкружување, различни потреби, аспирации, различно гладни за работа, за конформирање во групата и општеството-конфликт. Разлики – доволно за да се јави конфликт. Но, тоа е полето за раст. Вака или така дел сме од групата. Во обичните или „етикетираните“. Нема трета опција.

На крајот сè се сведува на воспитувањето или огорченоста од убавината на сите борби. Животот е борба. Секојдневието е борба. Одлуката е борба. Но тоа нè сплотува, прави да соработуваме, да се дружиме, комуницираме, ни дава шанса да се приближиме и изедначиме по човечност, да се воспитуваме во духот на строгоста на музичките композиции и пред сè да се толерираме. Уметници сме сите, уметници на сопствениот живот.

РАБОТИЛНИЦА бр.1: САЈБЕР НАСИЛСТВО

Дата: 20.09.2016

Мото: Лајк за ненасилство

Материјали:

Хамери или чарт хартија;
Работни листови;
Пенкала;
Видео бим.

Посебни цели:

- Меѓусебно запознавање на членовите на групата;
- Осознавање на проблемот и едукација за справување;
- Поттикнување на критичко мислење.

Воведна активност:

Активноста започнува така што секој од водителите се претставува кажувајќи го своето име, презиме и што најчесто користи на интернет. Учениците кои се присутни исто така се претставуваат и кажуваат што најчесто користат на интернет.

Дискусија:

На учениците им се презентира видео за интернет-насилство, а потоа тие дискутираат за тоа дали некогаш биле жртви на интернет-насилство и како се чувствувале.

Главна активност:

Учениците се делат во групи и им се делат ливчиња на кои се напишани навреди кои често се користат за интернет-насилство. Учениците треба да ги препознаат и да ги поделат во кој вид интернет-насилство спаѓаат тие навреди. Потоа на негативните пораки треба да осмислат опозит, односно пораки со позитивни содржини кои би сакале да ги добијат.

Завршна активност:

Учениците мотивирани од видеото предлагаат начини за заштита од интернет-насилство и дискутираат за истите.

Рефлексија:

- Што правевме денес?
- Што од ова денес беше најубаво?
- Што научивте?

Содржина на видеото:

Интернет насилството се случува 24/7 и никој не е имун на истото.

Погрдни пораки, мејлови, засрамувачки фотографии и видеа, лажни профили и интернет страници.

Се случува во текот на училиштето и после часовите, во слободното време.

Пораките и фотографиите се шират брзо како див пожар.

Секој може да биде жртва на интернет-насилство.

Може да се подели според видот на неколку категории: понижување, малтретирање, закани, вулгарности и маргинализација.

Ако сте биле жртва на интернет-насилство има начин како да се заштитите:

1. Кажете некому и побарајте помош. Не го кријте тоа во себе;
2. Останете смирени и не одговарајте на провокации;
3. Имајте докази направете слики или screen shots;
4. Доколку сте во можност прашајте зошто го прават тоа и побарајте да престанат;
5. Доколку интернет-насилството не престанува, а заканите стануваат сè посериозни, пријавете во полиција;
6. Не поставувајте лични податоци онлајн (дата на раѓање, матичен број, имејл, телефонски број...);
7. Размислете убаво пред да постирате некој слика онлајн;
8. Редовно заменувајте ја лозинката;
9. Исчистете ја листата на контакти;
10. Научете да ги користите алатките за заштита и подесување.

Изработиле:

- д-р Лили Бошевска – директор (НУУБ „Св. Климент Охридски“ - Битола);
- д-р Аница Златевска – психолог (ОУ „Коле Канински“-Битола);
- Весна Жоглева – социолог (СОУ Гимназија „Ј. Б. Тито“ Битола);
- Елена Милошевска – психолог (ОУ „Гоце Делчев“ – Битола);
- Жанета Ристевска – психолог (ОУ „Св. Кирил и Методиј“ - Битола).

РАБОТИЛНИЦА бр. 2:
НАСИЛСТВО ВРЗ ДЕЦА СО ПОСЕБНИ ПОТРЕБИ

Дата: 27.09.2016 г.

Мото: Различни, но исти

Материјали:

- Изработени ливчиња со инструкции;
- Пенкала;
- Книги од библиотека;
- Празни листови;
- Самолеплива хартија (стикери);
- Специјални наочари за потребите на работилницата.

Воведна активност:

Прва фаза

Запознавање, опуштен разговор за насилство и примери од секојдневието.

Главна активност:

Презентација за насилство, и насилство врз деца со посебни потреби.

Разговор, дискусија и решавање на реални примери.

Завршна активност:

Работилница

Како едно дете да се почувствува да биде дете со посебни потреби, конкретно со оштетување на вид.

Завршниот дел пројави голем интерес.

Целокупната работилница траеше 1ч и 30 м.

Резиме:

Секој има право да биде прифатен и почитуван без разлика на попреченоста.

Никој не смее да биде дискриминиран.

Секој треба да биде вклучен и активен во околината.

Сите треба да се почитуваме иако сме различни.

Секој има право да се движи и сам да прави работи без да зависи од другите луѓе.

Треба да се почитуваат способностите на децата со посебни потреби.

Изработиле:

-Ленче Андоновска – библиотекар-советник (НУУБ „Св. Климент Охридски“ -Битола);

-Андријана Шокларовска – дефектолог (ОУ „Св. Климент Охридски“ - Битола);

-Ана Здравкова – библиотекар (ОУ „Св. Климент Охридски“ - Битола).

**РАБОТИЛНИЦА бр. 3:
КНИГАТА МОСТ КОН НЕНАСИЛНА
КОМУНИКАЦИЈА**

Дата: 4.10.2016 г.

МОТО: На книгата не ѝ снемува батерија

Материјали:

- Изработени ливчиња со инструкции;
- Пенкала;
- Книги од библиотека;
- Празни листови;
- Табла-хамер;
- Самолеплива хартија (стикери).

Цели:

- Меѓусебно запознавање на групата;
- Поттикнување на читање вистински книги;
- Развивање на комуникациски способности, соработка и активно слушање;
- Извлекување на позитивни заклучоци и трансфер на негативната енергија во позитивна активност (читање и пишување).

Времетраење: 60 - 75 минути.

Учесници: 16 ученици – по четворица од сите четири училишта.

Воведна активност:

Првата фаза од работилницата започнува со вежба за опуштање на групната атмосфера и взаемно запознавање на учесниците. Се запознаваат со кажување на своето име и позитивна придавка за себе, која почнува со првата буква од името. Пример дава водачот/модераторот на оваа активност.

Времетраење – 10 минути.

Главна активност:

Втората фаза се состои од две активности:

1. **Креативно пишување** – 16 ученици се делат во 4 групи (за да биде поинтересно, се прават групи со имиња: пролет, лето, есен, зима). Им се даваат на сите, по групи, ливчиња во кои веќе се наведени инструкции. Целта е пишување, творење по веќе зададени зборчиња. Во двете групи зборовите се со негативен контекст, а во другите две групи со позитивен. Но, ова не се кажува, го знае само модераторот, за да нема сугестивно творење. Потоа во секоја од групите се читаат и дискутираат кратките

расказчиња, и еден репрезентативен од секоја група се чита пред сите.

На крајот следува рефлексивна, дискусија по следниве прашања:

-Кои емоции беа застапени за време на пишувањето?

-Како би постапиле во дадената ситуација?

-Донесување заклучок, резиме за целта на вежбата, како напишаното влијае врз процесот на мислење, врз расположението и сл.

Времетраење: 20-25 минути.

2. Читање – Во оваа активност пред сите учесници се поставуваат четири книги со различни наслови. Им се дава една минута време да одлучи секоја група која книга ќе ја избере.

Од избраната книга секоја група заеднички бара пасос, што им привлекува најмногу внимание. На крајот, секоја група го чита пасосот пред сите.

Дискусијата се одвива по следниве прашања:

-Зошто ја избравте таа книга?

-Што ве привлече најмногу во изборот на пасосот?

-Дали прочитаниот пасос ви го промени расположението и во која насока / како се менуваа вашите чувства за време на изборот и читањето?

-Дали дружбата со книгата ви годеше и покрај сета оваа технологија достапна во денешно време – дали би читале и понатаму?

Времетраење: 20 минути.

Завршна активност:

Пантомима – Оваа динамична активност е за крај на работилницата. Направени се осум ливчиња со осум наслови на книги (познати книги, лектури од основно

образование). Се ставаат ливчињата на масата и секоја група има задача, со взаемен договор, да објасни само со гестикулации, без зборување, по два наслови кои ќе ги извлечи, на останатите три групи. На табла со хамер се впишуваат имињата на групите и поени во зависност од тоа колку наслови погодила секоја група. На крајот се потенцира кој бил најуспешен, но само вербално и им се соопштува на сите учесници дека поради добриот ангажман во работилницата им се доделуваат бесплатни ваучери за членство во библиотеката за тековната година.

Резиме:

Се прави кратка презентација со интересни мисли, факти и слики поврзани со читањето книги.

Контекст – книгата, читањето е најцивилизираниот и најкултивираниот процес и начин на средување на мислите, емоциите наспроти агресивни и несоодветни начини на трошење на време и енергија. Книгата е моќно средство против насилство – неа никогаш не ѝ снемува батерија, никогаш не нè остава на цедило.

Времетраење – 20-25 минути.

... Ако си еден од луѓето кои немаат навика за читање... знај дека пропушташ многу работи во животот...

... Љубовта кон читањето може да го заштити твојот мозок од насилно однесување...

... Со читање книги го намалуваш нивото на стрес... поттикнуваш позитивно размислување... ја подобруваш комуникацијата со другите...

... Ако сèуште се двоумиш дали да започнеш со читање... погледни ги петте докажани здрави придобивки од секојдневното читање...

1. Читањето книги те прави попаметен

-Читањето ти дава шанса да конзумираш голема количина на информации во релативно кратко време...

-Со секоја прочитана страница, го храниш мозокот со нови информации за кои не можеш да знаеш кога ќе ти затребаат...

-Колку повеќе знаење имаш, толку си попаметен и поспремен да се бориш со секој предизвик што ќе ти застане на патот...

2. Читањето го стимулира твојот мозок

-Студиите покажале дека со читањето остануваме ментално стимулирани и заштитени од насилно однесување.

-Како и на другите мускули во твоето тело и на мозокот му е потребно вежбање за да се одржува здрав и силен.

3. Читањето го намалува стресот

-Без разлика колку си под стрес на училиште или во личниот живот, тоа исчезнува кога читаш убава книга.

4. Читањето ја подобрува меморијата

-Мозокот е чудесна материја, може да се сеќава на различни нешта.

-Со секое читање се зајакнува меморијата, се создаваат нови врски во мозокот и се зајакнуваат веќе постоечките.

5. Читањето го подобрува вниманието и концентрацијата.

-Во овој свет опседнат со интернет и насилство, твоето внимание е насочено кон милиони различни нешта кои те прават нервозен и дефокусиран.

-Кога читаш книга, целото твое внимание е насочено во

приказната...

... Пробај да читаш 15-20 минути пред училиште...

... Ќе се изненадиш колку поконцентриран ќе бидеш во текот на денот...

... и запомни

на книгата никогаш не ѝ снемува батерија!

Изработиле:

-Гордана Пешевска – виш библиотекар (НУУБ „Климент Охридски“-Битола);

-Мирјана Гичевска – професор, психолог (СОУ „Таки Даскало“-Битола);

-Лидија Споа – психолог (СОУ Гимназија „Јосип Броз- Тито“ - Битола);

-Билјана Поповска – педагог (ОУ „Тодор Ангелевски“- Битола);

-Драган Ристевски – библиотекар (СОУ Гимназија „Јосип Броз - Тито“ - Битола);

-Нина Тасевска, психолог (Државно музичко училиште – Битола).

ФОТОГРАФИИ ОД ПРВАТА РАБОТИЛНИЦА

ФОТОГРАФИИ ОД ВТОРАТА РАБОТИЛНИЦА

ФОТОГРАФИИ ОД ТРЕТАТА РАБОТИЛНИЦА

СОДРЖИНА

1. ВОВЕД КОН ЗБОРНИКОТ, Ленче Андоновска (5)
2. УЛОГАТА НА ДИРЕКТОРОТ ВО КРЕИРАЊЕ НА УЧИЛИШНИ ПОЛИТИКИ КОИ ПОДДРЖУВААТ НЕНАСИЛНА КОМУНИКАЦИЈА, д-р Лили Бошевска (7)
3. ПРЕВЕНЦИЈА ОД НАСИЛНО ОДНЕСУВАЊЕ КАЈ ДЕЦАТА, Аница Б. Златеска (15)
4. ДА ГИ НАУЧИМЕ ДЕЦАТА ДЕКА НАСИЛСТВОТО (КОНФЛИКТТО) НЕ Е ДОБАР ИЗБОР, Снежана Вељановска (21)
5. КОНФЛИКТИТЕ КАКО ПОЈАВА ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ, Марија Трајковски (25)
6. РАЗРЕШУВАЊЕ НА КОНФЛИКТИТЕ ПОМЕЃУ МЛАДИТЕ И НИВНА ЕДУКАЦИЈА, Ленче Андоновска (29)
7. ПЛАНИРАЊЕ НА АКТИВНОСТИ, ПОСТАПКИ И ПРОЦЕДУРИ ЗА СПРАВУВАЊЕ СО НАСИЛНО ОДНЕСУВАЊЕ ВО ОУ „КРСТЕ П. МИСИРКОВ“, С. БИСТРИЦА, Марина Божиновска (35)
8. КНИГАТА - ЛЕК ЗА ДУШАТА, Гордана Пешевска (43)
9. НАСИЛСТВО - УНИВЕРЗАЛЕН ПРЕДИЗВИК, Андријана Шокларовска (47)
10. КОНФЛИКТИТЕ МЕЃУ УЧЕНИЦИТЕ И НИВНОТО РАЗРЕШУВАЊЕ, Билјана Поповска (55)
11. (НЕ)НАСИЛСТВОТО ВО ГИМНАЗИЈАТА Ј.Б. ТИТО – БИТОЛА, Весна Жоглева, Лидија Споа и Драган Ристевски (61)

12. ИЗВЕШТАЈ ЗА РЕАЛИЗИРАНА РАБОТИЛНИЦА ЗА РАЗРЕШУВАЊЕ НА КОНФЛИКТИ НА ТЕМА: „НАСИЛСТВОТО РАЃА НАСИЛСТВО“, Соња Михајлова (67)
13. ВОЛОНТЕРСКИТЕ АКЦИИ - ПАТОКАЗ ЗА ГРАДЕЊЕ КУЛТУРА НА МИРОТ ВО УЧИЛИШТАТА, Мирјана Гичевска (73)
14. ИНТЕРНЕТ НАСИЛСТВО И МОРАЛНИОТ РАЗВОЈ ПЕРСПЕКТИВИ ЗА ИДНИ ИСТРАЖУВАЊА
CYBER BULLYING AND MORAL DEVELOPMENT RESEARCH PERSPECTIVES, Елена Милошевска (79)
15. НАМАЛУВАЊЕ НА НАСИЛСТВОТО ВО УЧИЛИШТЕТО - КАКО ДА СЕ СМЕНАТ НЕШТАТА, Мирјана Лавуровска (87)
16. НИКОЈ НЕ МИСЛИ ЈАСНО СО СТЕГНАТИ ТУПАНИЦИ, Жанета Ристевска (95)
17. ЧЕКОРИ ДО НЕНАСИЛНО УЧИЛИШТЕ, Соња Крстеска (101)
18. БУЛИНГ – ВРСНИЧКО АГРЕСИВНО ОДНЕСУВАЊЕ, Фани Димитровска Асим (107)
19. ПОЗИТИВНАТА СТРАНА НА КОНФЛИКТИТЕ КАЈ СРЕДНО-ШКОЛЦИТЕ ОД УМЕТНИЧКИТЕ УЧИЛИШТА, Нина Тасевска (113)
20. РАБОТИЛНИЦА бр.1: САЈБЕР НАСИЛСТВО (117)
21. РАБОТИЛНИЦА бр. 2: РАЗЛИЧНИ, НО ИСТИ (121)
22. РАБОТИЛНИЦА бр. 3: КНИГАТА МОСТ КОН НЕНАСИЛНА КОМУНИКАЦИЈА (123)
23. ФОТОГРАФИИ ОД ПРВАТА РАБОТИЛНИЦА (129)
24. ФОТОГРАФИИ ОД ВТОРАТА РАБОТИЛНИЦА (135)
25. ФОТОГРАФИИ ОД ТРЕТАТА РАБОТИЛНИЦА (140)

Издава

НУУБ „Св. Климент Охридски“ – Битола

За издавачот

д-р Лили Бошевска

Корица

Зоран Јанакиевски

Печати и Лектура

Графо Пром – Битола

**Подготви за печат и
компјутерски ги обработи**

Гордана Пешевска

Тираж

200 примероци